

Viktorija Baršauskienė, Irena Mačerinskienė

STUDIJŲ DARBŲ PARENGIMO TVARKA

UDK 378.6:378.1(474.5)(072)
Ba466

Recenzavo: prof. habil. dr. V. Vengrauskas
prof. dr. E. Bagdonas

*Be raštiško leidyklos „Technologija“ sutikimo nė viena šios knygos dalis jokiais
tikslais ir jokiais priemonėmis neturi būti kopijuojama.*

© V. Baršauskienė,
I. Mačerinskienė, 2009
© Leidykla „Technologija“,
2009

ISBN 9955-25-155-7

TURINYS

1. STUDIJŲ DARBŲ SANDARA.....	7
1.1. Studijų darbų rūšys.....	7
1.2. Studijų darbų sudėtinės dalys.....	11
1.3. Studijų darbo titulinis lapas.....	14
1.4. Studijų darbo santrauka.....	15
1.5. Studijų darbo turinys.....	17
1.6. Naudotos mokslinės literatūros pateikimas studijų darbe.....	18
1.7. Studijų darbo priedų įforminimas.....	28
2. BENDRIEJI STUDIJŲ DARBŲ TEKSTŲ REIKALAVIMAI.....	29
2.1. Bendrosios žinios.....	29
2.2. Studijų darbo teksto suskirstymas.....	30
2.3. Studijų darbo kalba, moksliniai terminai.....	31
2.4. Formulų naudojimas tekste.....	32
2.5. Lentelių parengimo tvarka.....	33
2.6. Paveikslų įforminimo studijų darbe tvarka.....	36
3. BAIGIAMŲJŲ DARBŲ RENGIMAS.....	41
3.1. Baigiamojo darbo tyrimo temos, tikslo ir uždavinių formulavimas.....	41
3.2. Baigiamojo darbo teorinės dalies rengimas.....	45
3.3. Baigiamojo darbo metodinės dalies rengimas.....	48
3.4. Baigiamojo darbo analitinės dalies rengimas.....	49
4. MAGISTRO MOKSLO TIRIAMASIS DARBAS (MTD)	50
5. STUDIJŲ DARBŲ VIEŠAS GYNIMAS.....	54
LITERATŪRA.....	57

PRIEDAI

1 priedas. Parengto bakalauro baigiamojo darbo savarankiškumo patvirtinimas	58
2 priedas. Tyrimo metodikos pagrindimo pavyzdžiai.....	59
3 priedas. Kursinio darbo titulinio lapo pavyzdys.....	93
4 priedas. Magistro baigiamojo darbo pirmojo titulinio lapo pavyzdys.....	94
5 priedas. Magistro baigiamojo darbo antrojo titulinio lapo pavyzdys.....	95
6 priedas. Bakalauro baigiamojo darbo pirmojo titulinio lapo pavyzdys.....	96
7 priedas. Bakalauro baigiamojo darbo antrojo titulinio lapo pavyzdys.....	97
8 priedas. Studijų darbo turinio pavyzdys.....	98
9 priedas. Stulpelinės diagramos pavyzdys.....	99
10 priedas. Juostinės diagramos pavyzdys.....	100
11 priedas. Linijinės diagramos pavyzdys.....	101
12 priedas. Linijinės ir stulpelinės diagramų derinimo pavyzdys.....	102
13 priedas. Sektorinės diagramos pavyzdys.....	103
14 priedas. Magistranto mokslo tiriamojo darbo programos pavyzdys.....	104
15 priedas. Magistranto mokslo tiriamojo darbo semestro ataskaitos pavyzdys.....	105

LENTELĖS

Lentelė. Studijų darbų sudėtinės dalys.....	11
---	----

PAVEIKSLAI

1 pav.	Pagrindiniai lentelės elementai.....	33
2 pav.	Lentelės sudarymo pavyzdys.....	35
3 pav.	Paveikslų įforminimo pavyzdžiai.....	37

1. STUDIJŲ DARBŲ SANDARA

1.1. Studijų darbų rūšys

Studijų darbai – tai studentų atlikti individualūs ar grupiniai namų darbai, laboratoriniai darbai, referatai, kursiniai darbai, kursiniai projektai, praktikos ataskaitos ar baigiamieji darbai. Šių darbų turinį ir apimtį lemia studijų darbo pobūdis ir darbo tikslas.

Individualus namų darbas (IND). Atsižvelgiant į modulio tikslus, dėstytojas gali skirti studentams individualų namų darbą. Šio darbo tikslas – skatinti studentų gebėjimus savarankiškai priimti sprendimus. Individualaus darbo apimtis priklauso nuo sprendžiamos problemos lygio ir gali būti nuo 5 iki 10 puslapių (be priedų).

Grupinis namų darbas (GND). Šio darbo tikslas – studijuoti bendradarbiaujant. Kai studentai vieni su kitais bendradarbiauja, o ne varžosi, tarp studentų ir jų grupių sumažėja priešiškas. Studentai pasidalija darbus, padeda vienas kitam, giria arba kritikuoja vieni kitų pastangas ir priima sprendimus. Kiekviena grupė gali nagrinėti tą pačią arba skirtingas problemas. Grupės suskirsto dėstytojas arba duoda patiems pasirinkti. Užduotis grupėje paskirsto dėstytojas arba patys studentai. Grupės studentų skaičius priklauso nuo tiriamos problemos. Paprastai grupę sudaro 3–5 studentai. Grupinį namų darbą parengia pagal bendruosius studijų darbų reikalavimus. Grupinio namų darbo apimtis priklauso nuo tiriamos problemos sudėtingumo ir darbo apimtį vienam studentui nustato darbo vadovas. Dažniausiai vieno studento darbo apimtis – iki 5 puslapių.

Laboratorinio darbo ataskaita (LDA). Laboratoriniame darbe dažniausiai yra atliekami tam tikri skaičiavimai, nustatomi reikalingi rodikliai. Pagal laboratorinio darbo pobūdį gali būti rengiamos laboratorinio darbo ataskaitos. Laboratorinio darbo ataskaitos apimtis – iki 5 puslapių. Dėstytojas gali nustatyti ir kitokią ataskaitos apimtį. Ataskaita įforminama pagal bendruosius studijų darbų reikalavimus.

Referatas (RE). Referatas yra skirtas teorinei problemai nagrinėti. Referate yra pateikiama įvairių mokslininkų nuomonė apie tiriamą problemą. Studentas susistemina įvairias mokslines teorijas tiriamu klausimu ir pateikia savo vertinimą dėl šių teorijų taikymo

tinkamumo Lietuvos sąlygomis. Referatas įforminamas pagal bendrus studijų darbų reikalavimus. Šio darbo apimtis – iki 15 puslapių (be priedų).

Kursinis darbas (KD). Kursiniame darbe yra sprendžiamos mažesnės apimties negu baigiamajame darbe **teorinės, taikomojo pobūdžio ar praktinės problemos**. Jeigu kursinis darbas yra **teorinis (mokslinis tiriamasis)**, tai studentas pateikia įvairių mokslininkų nuomonę tiriamą problemą, susistemina ir vertina teorijas, jų taikymo galimybes Lietuvos sąlygomis arba pateikia tolesnes pasirinktos problemos tyrimo kryptis, tyrimo metodiką (jei problema reikalauja nuodugnesnio tyrimo). **Taikomojo pobūdžio kursiniame darbe** studentas pateikia tiriamos problemos teorinę analizę, pagrindžia empirinių duomenų rinkimo metodiką, surenka ir išanalizuoja empirinius duomenis (statistinius, sociologinio tyrimo ir kt.), pateikia siūlymus, kaip spręsti pasirinktą problemą. Kursinio darbo medžiaga gali būti pateikta dviem būdais: a) teorinė dalis, tyrimo metodika ir praktinė dalis; b) teorinė dalis iš karto pagrindžiama statistiniais ar sociologiniais tyrimo duomenimis, o tyrimo metodikos pagrindimas yra dedamas į priedus. Jeigu studentas gauna užsakymą iš įmonės spręsti konkrečią problemą, jis gali rengti **praktinio pobūdžio kursinį darbą**, pavyzdžiui, verslo planą. Atsižvelgiant į tiriamos problemos pobūdį, kursinio darbo apimtis gali būti iki 25 puslapių (be priedų). Tačiau kai kuriais atvejais kursinio darbo apimtis gali būti didesnė ar mažesnė. Įžanga, taip pat teorinės ir praktinės kursinio darbo dalių apimtys priklauso nuo tiriamos problemos pobūdžio.

Kursinis projektas (KP). Kursinis projektas savo struktūra yra panašus į taikomąjį kursinį darbą. Tačiau praktinėje kursinio projekto dalyje yra pateikiama ne tik tyrimo rezultatų analizė, bet ir vadybinis, ekonominis, finansinis ir kt. požiūriais pagrindžiamos socialinio-ekonominio reiškinių tobulinimo kryptys. Kursinio projekto apimtis – iki 30 puslapių.

Praktikos ataskaita (PA). Mokomoji praktika gali būti taikomojo arba mokslinio tiriamojo darbo pobūdžio. Kai mokomoji praktika yra **taikomojo pobūdžio**, ji atliekama įmonėje. Įmonę studentas pasirenka pats arba pasiūlo katedra. Prieš išvykstant į praktiką, studentams rengiamas instruktažas, įteikiamas praktikos pažymėjimas, su praktikos vadovu derinama programa. Praktikos vadovą skiria katedra. Praktikos reikalavimai yra pateikiami praktikos programoje. Praktikos metu studentas surenka duomenis pagal

programoje numatytas užduotis. Parengta praktikos ataskaita yra pristatoma į katedrą nustatytu laiku. Praktikos gynimo laiką nustato katedra. Praktikos ataskaitos apimtis – iki 30 puslapių.

Jeigu mokomoji praktika yra **mokslinio tiriamojo darbo pobūdžio**, tai studentas yra skiriamas konkrečiai mokslinio tiriamojo darbo temai vykdyti. Šiuo atveju praktikos vadovas pateikia individualią užduotį studentui. Studentas renka mokslinę, teisinę, statistinę literatūrą tiriamą temą, ją sistemina, parengia medžiagą problemai tirti, jeigu reikia, vykdo sociologinius tyrimus, atlieka kitus pagalbinius darbus. Šiuo atveju praktikos ataskaitos apimtį nurodo praktikos vadovas.

Išsamius praktikos reikalavimus pateikia katedra.

Baigiamasis darbas – tai kvalifikacinis studento darbas, kurio pagrindu kvalifikacinė komisija vertina studento pasirengimą savarankiškam darbui ir suteikia atitinkamos specialybės kvalifikaciją – **bakalauro (BD) ar magistro (MD)**. Patvirtinimą apie baigiamojo darbo parengimo savarankiškumą pasirašo studentas (žr. 1 priedą). Baigiamajame darbe sprendžiamos **teorinės, taikomosios ar praktinės problemos**. **Baigiamieji darbai gali būti teoriniai ar taikomieji** (žr. kursinis darbas). Už baigiamajame darbe priimtus sprendimus ar mokslinio darbo išvadas, apskaičiavimo teisingumą ar savarankiškumą atsako tik pretendentas į bakalauro ar magistro laipsnį. Vadovo, taip pat konsultantų uždavinys yra siekti, kad diplomantas rastų racionalius sprendimo variantus. **Todėl vadovai neteikia diplomantui paruoštų sprendimų, tik padeda parengti tiriamojo darbo planą, nurodo literatūrą ar kitus informacijos šaltinius ir atsako į klausimus, iškilusius analizuojant informaciją.** Parengtą studento baigiamąjį darbą vertina vadovas. Jis parašo atsiliepimą apie bakalauro baigiamąjį darbą, sprendžia, ar studento įdirbis yra pakankamas. Jei vadovas mano, kad darbas nėra tinkamas viešam gynimui kvalifikacinėje komisijoje, apie tai informuoja katedrą ir kvalifikacinę komisiją. Kvalifikacinė komisija tokiu atveju skiria kitą baigiamojo darbo viešo gynimo laiką. Toliau studentas darbą pateikia recenzentui. Recenzentą skiria katedra. Gavęs baigiamojo darbo vadovo ir recenzento atsiliepimus, parašus ir konsultanto parašą (jeigu yra konsultantas), studentas baigiamąjį darbą pateikia katedrai iki gynimo likus 2 savaitėms. Baigiamojo darbo vertinimo kriterijus nustato baigiamųjų darbų kvalifikacinė komisija.

Baigiamojo darbo temos pasirinkimas. Baigiamojo darbo temas pateikia katedra. Bakalauro baigiamojo darbo temas studentai pasirenka ketvirto kurso pradžioje. Magistro baigiamojo darbo temas

pateikia katedra pirmo semestro pradžioje.

Tamą studentas renkasi tokia, kad būtų aktuali teoriškai ir praktiškai. Be to, šiai temai tirti turi būti pakankamai literatūros. Tyrimo objektu gali būti tam tikra institucija: įmonė, ekonominis reiškiny, žmonių grupė. Tyrimo problema gali būti teorinė ar praktinė, reikšminga visuomenei ar tam tikrai jos grupei. Tema turi atspindėti tyrimo tikslą ir objektą. Kadangi kiekviena tiriamoji problema yra sudėtinga, ją sąlygoja įvairūs makro- ar mikroveiksniai, tai studijų darbe būtina atskleisti tyrimo uždavinius. Per numatytą tyrimo uždavinių prizmę darbo vadovas vertina studijų darbo problemos tyrimo kryptį, logiką, ištyrimo laipsnį.

Baigiamųjų darbų vadovus – tam tikros srities specialistus – skiria katedra arba studentai renkasi iš universiteto ar įmonių ir organizacijų. Jeigu reikia, skiriami konsultantai.

Konsultantus parenka vadovas. Pasirinktos baigiamųjų darbų temos ir vadovai, konsultantai ar recenzentai yra aptariami kvalifikacinėje komisijoje ir tvirtinami dekanų įsakymu.

Bakalauro baigiamojo darbo apimtis – iki 60 puslapių. Jeigu bakalauro baigiamąjį darbą rengia keli autoriai, tai jo apimtį nustato katedra.

Katedrai pateikiami 2 bakalauro baigiamojo darbo egzemplioriai.

Magistro baigiamojo darbo apimtis – iki 80 puslapių.

Katedrai pateikiami 2 magistro baigiamojo darbo egzemplioriai.

Pateiksime tik pačius bendriausius studijų darbų sandaros reikalavimus.

1.2. Studijų darbų sudėtinės dalys

Studijų darbą turėtų sudaryti eilės tvarka išdėstytos dalys (žr. lent.).

Lentelė. Studijų darbų sudėtinės dalys

STUDIJŲ DARBO STRUKTŪRA	IND	GND	LDA	RE	KD	KP	PA	BD	MD
Titulinis lapas	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Santrauka	-	-	-	-	+/-	+/-	-	+	+
Turinys	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Lentelių sąrašas	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Paveikslų sąrašas	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ižanga	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Teorinė dalis	+/-	+/-	+/-	+	+	+	+	+	+
Metodinė dalis	-	-	-	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+
Praktinė (projektinė) dalis	+/-	+/-	+	-	+/-	+	+	+/-	+/-
Išvados ir siūlymai	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Literatūra	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Priedai	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-

Čia + – būtina darbo dalis;

- – nebūtina darbo dalis;

+/- – studijų darbo vadovas sprendžia apie tos dalies būtinumą.

Reikalavimai, keliami kiekvienai sudėtinei studijų darbo daliai, yra išdėstyti atskiruose šios metodinės priemonės skyriuose. Čia atkreipsime dėmesį į tai, kad **IŽANGOJE** turi būti atskleistas temos naujumas ir aktualumas, tyrimo tikslas ir uždaviniai, tyrimo objektas, jeigu reikia, ir hipotezė, pateikta tyrimo metodika, konkretūs darbo rezultatai, jų taikymo sritys, autoriaus skaityti pranešimai konferencijose ar publikuoti straipsniai. Patartina atskleidžiant temos

aktualumą ir naujumą išryškinti tyrimo problemą. Tuomet yra lengviau formuluoti tyrimo tikslą ir uždavinius.

Įžangos apimtis – iki dviejų puslapių. Jei studijų darbas yra autorių kolektyvo, tada turi būti nurodoma, koks kiekvieno autoriaus indėlis į darbą, t. y. nurodytas kiekvieno skyriaus autorius ar autoriai. Jeigu darbas parengtas visus klausimus nagrinėjant kartu, autorių nurodyti nereikia. Be to, nurodoma studijų darbui naudota informacija, t. y. dokumentai, įstatymai, norminiai aktai, literatūra, statistinė informacija, diplominių, kursinių darbų ar paskaitų medžiaga.

Teorinėje studijų darbo dalyje būtina pateikti literatūros apžvalgą tiriamą temą, įvairių sąvokų, terminų sampratą ir problemos analizę teoriniu lygmeniu. Čia svarbu atskleisti ir susisteminti įvairių pasaulio mokslininkų nuomonės tiriamą problemą, išsakyti ir pagrįsti savo nuomonę žiūrint iš Lietuvos ūkio raidos dabartinės situacijos ir plėtros perspektyvų. Be to, teorinė studijų darbo dalis yra reikalinga nagrinėjamo klausimo tyrimo metodikai pagrįsti.

Metodinėje studijų darbo dalyje turi būti pagrįsti tyrimo metodai (statistiniai, sociologiniai ir kt.), pateiktas tyrimo instrumentarijaus pagrindimas ir aptarta tyrimo eiga, su ja susijusios problemos (žr. 3.3. poskyrį). Šios metodikos pagrindimo pavyzdžiai yra pateikti 2 priede. Tyrimo metodikos pagrindimas gali būti pateiktas ir taikant matricos logiką (žr. 2 priedą). Jeigu metodinė dalis yra labai plati, tai ji kartu su instrumentarijaus (anketos, testų ir kt.) pavyzdžiais gali būti pateikiama kaip priedai.

Praktinėje (analitinėje) studijų darbo dalyje yra pateikiama faktinė (statistinė, sociologinė ir kitokia) tiriamos problemos informacija, jos analizė. Jeigu reikia, atliekami įvairūs ekonominiai skaičiavimai, pateikiamas iškeltų hipotezių patvirtinimas arba paneigimas.

Išvadų ir siūlymų dalyje pateikiamos pagrindinės tyrimo išvados ir siūlymai, kaip spręsti tiriamą problemą, nurodomos naujų idėjų įdiegimo sritys. Jeigu darbe yra pateikiamos tik išvados ir nėra siūlymų problemai spręsti, tai šią dalį galima vadinti **IŠVADOS**. Išvados pateikiamos iš viso darbo ir turi atitikti tyrimo uždavinius. Šioje dalyje nepatartina naudoti lentelių, grafinės medžiagos. Išvados ir siūlymai gali būti numeruojami. Jie pateikiami 1–2 puslapiuose. Kai kuriais atvejais šios darbo dalies apimtis gali būti didesnė.

Priedai. Kursinių ir baigiamųjų darbų didelę dalį gali sudaryti įvairi statistinė, sociologinė, teisinė ar kita informacija, kuri paaiškina

priimtus sprendimus. Dalis informacinės medžiagos (lentelės, grafikai, diagramos) – studijų darbo tekste, kita dalis (taip pat ir anketos) yra pateikiama darbo pabaigoje. Čia pateikiamos daug skaičių turinčios ir daugiau kaip vieną puslapį užimančios pirminės medžiagos lentelės, iliustracinė medžiaga, turinti antraeilę reikšmę, bet tekste nagrinėjama: schemas, diagramos, grafikai, lentelės, paveikslai ar lankstinukai. Informacinės dalies apimtį, atsižvelgiant į nagrinėjamos temos, problemos sudėtingumą ir naujumą, nustato studentas, suderinęs su darbo vadovu. Priedai segami eilės tvarka pagal tai, kokia seka jie paminėti darbe. Jeigu informacinės medžiagos yra labai daug, ji gali būti pateikiama atskiru tomu.

1.3. Studijų darbo titulinis lapas

Titulinis lapas gali būti su rėmeliu arba be jo. Tituliniame lape aukštosios mokyklos, fakulteto ir katedros pavadinimai, studijų darbo pavadinimas, studijų darbo forma (pvz.: Tarptautinių finansinių atsiskaitymų kursinis darbas, Verslo administravimo bakalauro baigiamasis darbas ir kt.) bei darbo parengimo vieta ir metai išdėstomi simetriškai lapo plotyje. Dešiniojoje lapo pusėje po studijų darbo forma yra rašomos vadovo, vadovės ar vadovų pavardės, žemiau – studijų darbo atlikėjo ar atlikėjų pavardės. Jeigu yra keli vadovai ar atlikėjai, tai prieš išvardijant dedamas dvitaškis. Toliau po vadovo pavardės yra pateikiama studijų darbo tikrinimo data, po studento pavardės – studijų darbo atidavimo data. Jeigu yra tam tikros srities konsultantas ar konsultantai, tai jų pavardės rašomos kairiojoje lapo pusėje tame pačiame lygyje kaip ir vadovo. Po konsultanto pavardės yra rašoma recenzento pavardė. Jeigu vadovas, konsultantas ir recenzentas yra to paties fakulteto ir tos pačios katedros darbuotojai, tai prieš jų pavardes yra rašoma pedagoginis vardas ir mokslo laipsnis sutrumpintai (pvz., doc.dr.) arba mokslo laipsnis ir pareigos (pvz., dr. vyr. asist.). Jei jų nėra – dėstytojo pareigos (pvz., asist.). Jeigu vadovas, konsultantas ir recenzentas yra to paties fakulteto kitų katedrų darbuotojai, tai prieš jų pavardes yra nurodoma katedra. Prieš vadovo ir konsultanto, kurie yra iš kitų institucijų, pavardes yra rašomi institucijos ir padalinio pavadinimai.

Studijų darbų titulinį lapą pavyzdžiai pateikti 3–7 prieduose. Pirmajame tituliniame lape rašomi aukštosios mokyklos, fakulteto ir katedros pavadinimai, autoriaus vardas ir pavardė, studijų darbo pavadinimas, bakalauro arba magistro darbas, darbo vadovas, darbo rengimo vieta ir metai. Antrasis bakalauro ar magistro baigiamojo darbo titulinis lapas apiforminamas pagal titulinio lapo reikalavimus. Papildomai ant titulinio lapo po darbo pavadinimo per vidurį yra rašomas studijų programos registracijos numeris.

Studijų darbų tekste, taip pat ant titulinio lapo paprastai **data** rašoma, tarp metų, mėnesių ir dienos skaitmenų nededant taško, pvz.: 2006 05 20. Organizaciniuose dokumentuose dažniausiai vartojamas žodinis datos užrašymas, kartais nurodomas ir paros laikas, pvz., 2006 m. gegužės 20 d. 12:15 arba 2006 05 20 12:15.

1.4. Studijų darbo santrauka

Santrauka – tai sutrumpintas bakalauro ar magistro baigiamojo darbo esmės išdėstymas užsienio kalba. Ji skirta operatyviai susipažinti su referuojamo darbo esme. Studijų darbo santrauka segama po titulinio lapo. Jos apimtis priklauso nuo studijų darbo lygio, jo mokslinės ir praktinės reikšmės. Paprastai santraukos apimtis yra nuo 0,5 iki 1 puslapio. Tam tikrais atvejais baigiamasis darbas gali būti rašomas užsienio kalba. Tokiu atveju santrauka rengiama lietuvių kalba ir jos apimtis yra neribojama – gali būti trečdalis ar daugiau baigiamojo darbo apimties.

Santrauka rašoma pagal tokį planą:

1. Studijų darbo aprašas, tyrimo aktualumas, naujumas, tyrimo problema, tyrimo tikslas, objektas, uždaviniai, hipotezės;
2. Tyrimo metodika (mokslinės literatūros analizė, teisinių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, sociologinių tyrimų duomenų analizė, testai ir kt.);
3. Konkretūs darbo rezultatai;
4. Išvados (svarbiausi vertinimai, siūlymai), priimtose ir atmestos hipotezės;
5. Darbo rezultatų panaudojimo sritys, autoriaus skaityti pranešimai, publikuoti straipsniai.

Santrauka pradeda rašyti nuo studijų darbo aprašo. Jo schema tokia: studento pavardė, vardo inicialas, darbo antraštė, kokios specialybės kursinis darbas (ar baigiamasis darbas) /mokslinis vadovas, aukštosios mokyklos, fakulteto ir katedros pavadinimas; darbo parengimo (gynimo) vieta, data; apimtis.

Pavyzdžiui, jeigu santrauka rašoma lietuvių kalba, pradeda taip:

Vasiliauskaitė J. (2001) *Lietuvos bankų depozitų valdymo tobulinimas*. Verslo administravimo magistro baigiamasis darbas. Studijų programa 62103S137. Vadovė doc. dr. I. Mačerinskienė. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas.

SANTRAUKA

Verslo administravimo magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali ...

Jeigu santrauka yra rašoma užsienio kalba, pavyzdžiui, angliškai:

Vasiliauskaitė J. (2001) *The Improvement of Lithuanian Banks Deposit Management*. Master's Work in Business Administration. Study Programme 62103S137 Supervisor dr. assoc. prof. I. Mačerinskienė. Kaunas: Faculty of Social Sciences, Kaunas University of Technology.

SUMMARY. Toliau tekstas rašomas anglų kalba.

1.5. Studijų darbo turinys

Turinys rašomas kaip skyriaus antraštė – didžiosiomis raidėmis (**TURINYS**). Skyrių pavadinimai turinyje rašomi didžiosiomis raidėmis arba paryškintomis mažosiomis raidėmis, poskyrių ir skyrelių – mažosiomis. Patartina studijų darbą per daug nesmulkinti. Skyrių, poskyrių ir skyrelių pavadinimai turi būti trumpi, aiškūs, prasmingi ir svarbiausia atitikti tiriamos problemos esmę. Pavadinimai neturi kartotis ar kartoti viso darbo pavadinimą. Rašant studijų darbą nėra tikslinga turinį labai detalizuoti. Negali būti poskyris ar skyrelis iš vieno puslapio. Bakalauro baigiamojo darbo turinio pavyzdys pateiktas 6 priede.

Turinio puslapio struktūra:

TURINYS

IŽANGA	3
1. (SKYRIAUS PAVADINIMAS)	7
1.1.(poskyrio pavadinimas)	9
1.1.1.(skyrelio pavadinimas)	12
2. (SKYRIAUS PAVADINIMAS)	20
2.1	20
2.1.1	29
2.1.2. ir t. t.	35
2.2	40
IŠVADOS	58
LITERATŪRA	60
PRIEDAI	64

1.6. Naudotos mokslinės literatūros pateikimas studijų darbe

Nuorodų žymėjimas

Nuorodos į kitus darbo puslapius (dalis, skyrius, poskyrius, lenteles, paveikslus, priedus) daromos nusakant jų eilės numerius. Pavyzdžiui: (žr. p. 25), (žr. 3 pav.), (žr. 3 skyrių), (žr. 2.3. poskyrį), (žr. 2.3.1. skyrelį), (žr. 3 lent.), (žr. 2 priedą), (žr. (3) formulę).

Literatūros citavimas

Šaltinius cituojant tekste pagal Amerikos psichologų asociacijos (APA) sistemą, galioja šios taisyklės. **Kai tekste vartojamas tikslus citatos.**

Taisyklė. Jei tikslus citatos pradžioje yra nurodoma autoriaus pavardė, tai po autoriaus pavardės nurodomi leidinio metai, o citatos pabaigoje nurodomas tikslus leidinio puslapis.

Pavyzdys. Davulis (2006) teigia, kad „savivaldybių biudžetų pajamas galima suskirstyti į tris pagrindines rūšis: mokestines ir nemokestines pajamas bei valstybės biudžeto dotacijas“ (p. 21).

Taisyklė. Kai autoriaus pavardė nėra nurodoma įvadinėje citatos sakinio dalyje, tuomet autorius, leidimo metai ir citatos puslapis nurodomi citatos pabaigoje.

Pavyzdys. „Savivaldybių biudžetų pajamas galima suskirstyti į tris pagrindines rūšis: mokestines ir nemokestines pajamas bei valstybės biudžeto dotacijas“ (Davulis, 2006, p. 21).

Taisyklė. Jei citatoje yra daugiau nei 40 žodžių, tuomet reikia vartoti specialų teksto šriftą, o ne kabutes.

Pavyzdys. *Atgrasinimo strategijos teorija populiarumo viršūnę pasiekė šaltojo karo metais. Tada ji daugiausia koncentruodavosi į branduolinio saugumo problemas, o atgrasinimo sąvoka dažniausiai buvo nagrinėjama SSRS ir JAV branduolinės pusiausvyros kontekste. Nors debatai dėl branduolinio atgrasinimo iki šiol sulaukia daug strateginių studijų specialistų dėmesio, vis didesnę reikšmę įgauna atgrasinimo įprastine ginkluote ar netgi nekarinėmis priemonėmis*

studijos. Šiame tarptautinio terorizmo amžiuje atgrasinimo teoretikų dėmesys krypta į autoritarinių režimų, siekiančių įsigyti masinio naikino ginklų, elgesio tyrinėjimą, vis dažniau nagrinėjamas prevencinių veiksmų poveikis atgrasinimo efektyvumui. (Urbelis, 2005, p. 4–5.)

Kai tekste vartojamos perfrazuotos mintys

Taisyklė. Jei studiją parengė vienas autorius, tai kabutės nėra reikalingos.

Pavyzdys:

1. Pagal Davulį (2006) biudžetines savivaldybių pajamas galima skirstyti į tris rūšis: mokestines ir nemokestines pajamas bei valstybės dotacijas.

2. Biudžetines savivaldybių pajamas galima skirstyti į tris rūšis: mokestines ir nemokestines pajamas bei valstybės dotacijas (Davulis, 2006).

Taisyklė. Kai studiją parengė du autoriai, tai nurodomi abu.

Pavyzdys:

1. Berger ir Udel (1998) įmonių finansavimo šaltinių prieinamumą vertina pagal verslo plėtros etapus.

2. Įmonių finansavimo šaltinių prieinamumas yra vertinamas pagal verslo plėtros etapus (Berger ir Udel, 1998).

Taisyklė. Kai studiją parengė trys, keturi ar penki autoriai, tai reikia išvardyti visus.

Pavyzdys: Tyrimas atskleidė skirtingus šeimų skyrybų modelius Middletowne dvidešimtojo amžiaus trečiajame – aštuntajame dešimtmečiuose (Caplow, Bahr, Chadwick, Hill & Williamson, 1982).

Tačiau tolesnėse nuorodose į tą patį kūrinių yra nurodomas tik pirmasis autorius ir *et al.*

Pavyzdys. Tyrimas atskleidė skirtingus šeimų skyrybų modelius Middletowne dvidešimtojo amžiaus trečiajame – aštuntajame dešimtmečiuose (Caplow, et al., 1982).

Taisyklė. Jei studiją rengė šeši ir daugiau autorių, tuomet skliausteliuose rašoma pirmojo autoriaus pavardė ir *et al.*, o po kablelio – leidimo metai.

Pavyzdys. Septintojo dešimtmečio pabaigoje komunos veikė

kaip plačios šeimos, o vaikų priežiūra teko visiems suaugusiems (Berger, et al., 1971).

Taisyklė. Kai kūrinio leidėjas yra ne konkretūs autoriai, o organizacijos ar asociacijos, tuomet kaip autorius jos ir nurodomos.

Pavyzdys. Pirma citata: (Švietimo ir mokslo ministerija [ŠMM], 2006). Kitos citatos: (ŠMM, 2006).

Asmenvardžių ir vietovardžių rašymo taisyklės

Pirmą kartą minint asmenvardį, reikia pateikti ne tik pavardę, bet ir visą vardą (vardas rašomas prieš pavardę). Jei toliau kalbama apie tą patį asmenį, rašoma pirmoji vardo raidė, taškas, pavardė (tarp taško ir pavardės – tarpelis, pvz., A. Smetona).

Asmenvardžių ir vietovardžių rašymo taisyklės reglamentuoja Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998 (1998). Pateikiame ištrauką.

8. Dėl autentiškų tikrinių vardu formų rašymo

8.1. *Autentiškoms asmenvardžių (ir vietovardžių) formoms galūnės dedamos panašiai kaip ir prie adaptuotų tikrinių vardu. Pavartotos skliausteliuose arba nerišliame tekste (pvz., bibliografijoje, reklamoje ar informacijoje), jos gali būti rašomos be lietuviškų galūnių.*

8.2. *Lietuviškos galūnės dedamos prie tų autentiškų vyriškosios giminės asmenvardžių formų, kurios baigiasi priebalsiu: Brugmannas, Andrewsas, Morrisas; Roiselis, Douglasas, Jamesas; Feederis, Claudelis; Karłowczius, Rajkovičius.*

8.3. *Kai nelietuviškas asmenvardis baigiasi netariama balse e arba netariama priebalse, prieš pridedamas galūnės rašytinas apostrofai: Larousse'as (sk. Larusas), Larousse'o; Verlaine'as (sk. Velenas), Burke'as (sk. Berkas); Bainville'is (sk. Benvilis), Cahors'as (sk. Kahoras), Chateaubriand'as (sk. Šatobrijanas) Beaufort'as (sk. Boforas), Destouche'as (sk. Detušas), de Gaulle'is (sk. de Golis).*

Asmenvardžiams, kurie originalo kalboje baigiasi kamieno balsiu (išskyrus a) ar dvibalsiu, lietuviškos galūnės paprastai nededamos ir jie nelinksniuojami, pvz.: Toome, Goethe, Crespo, Enrico, Antonescu, Koposu, Craxi, Leslie, Willy, Caravaggio, Manzoni, Verdi, Fanny, Silviu, Hemingway, Gow, Rau (bet Cossiga – Cossigos, Zappa – Zappos). Tačiau prireikus kai kurioms pavardėms galūnės gali būti

pridedamos po apostrofo, pvz.: vns. kilm. Goethe's, Cruci'o, Hemingway'aus; naud. Goethe'ei, Craxi'ui, Hemmingway'ui; įn. Craxi'u, Hemingway'umi (bet vns. gal. Goethe).

8.5. *Gramatinami ir linksniuojami tie asmenvardžiai, kurie baigiasi originalo kalboje kaitomo vardo galūnės balsiu, pvz.: Walęsa (Walęsy...) – Walęsa (Walęsos), Męcinski (Męcinskiego...) – Męcinski (Męcinskio....).*

Autorių aprašo taisyklės

- Kai keli autoriaus vardai atskiriami brūkšneliu (tik ne lietuvių!), tuomet ir trumpinant vardu pirmosios raidės atskiriamos brūkšneliu.

- Kai šaltinis parašytas dviejų ar daugiau autorių, jų pavardės atskiriamos kableliais.

- Autorių grupės pavadinimas rašomas visas. Pavyzdžiui, Švietimo ir mokslo ministerija, Kauno technologijos universitetas, American psychological association ir t. t.

- Jeigu knygos autorius nenurodomas, tuomet redaktorius aprašomas kaip autorius, o po skyriaus pavadinimo išvardijami kiti leidinio redaktoriai, po jų pavardžių skliausteliuose nurodant sutrumpinimą (red.), jeigu vienas, ir (Red.), jeigu keli.

- Jeigu knygos autorius nenurodytas, tuomet knygos pavadinimą reikėtų perkelti į pradžią, prieš leidimo datą. Pavyzdžiui, Darbo pavadinimas (2003). Vieta: Leidėjas.

Literatūros sąrašas

Rašant studijų darbą naudojama (cituojuama, nagrinėjama, paminima) įvairi literatūra ir dokumentai. Todėl prie kiekvieno studijų darbo turi būti pateiktas naudotų dokumentų (monografijų, vadovėlių, periodinių ir tęstinių leidinių, įstatyminių ir norminių aktų, internete gautos informacijos, nepublikuotų mokslinių ataskaitų, vertimų, paskaitų medžiagos ir kt.) bibliografinis sąrašas. Į literatūros sąrašą įtraukiami tik cituoti mokslinės literatūros šaltiniai.

Literatūros sąrašas pateikiamas atskiru skyriumi su antrašte **LITERATŪRA**. Literatūros bibliografiniai **aprašai** gali būti pateikiami **abėcėlės tvarka**. Jeigu autorių pavardės vienodos, tuomet jai reikia išdėstyti atsižvelgiant į inicialus. Atskiros autoriaus darbai pateikiami **chronologine tvarka**.

Siūloma literatūros aprašymo tvarka yra modifikuota (supaprastinta) Amerikos psichologų asociacijos (APA) citavimo sistema (Krupavičius, 2006). APA sistema yra vienas populiariausių citavimo būdų šiuolaikiniuose socialiniuose moksluose.

Literatūros aprašo tvarkos pavyzdžiai

Knygos aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A.** (2006). *Darbo pavadinimas*. Vieta: Leidėjas.

Pavyzdys: Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Mokslo.

Redaguotos knygos aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A.** (sudar., 2006). *Darbo pavadinimas*. Vieta: Leidėjas.

Pavyzdys: Scholnick E. K. (ed., 1999). *Conceptual development: Piaget's legacy*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Knygos aprašas, kai daugiau nei trys autoriai:

Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B. B., Autorius C., C. et al.** (2006). *Darbo pavadinimas*. Vieta: Leidėjas.

Pavyzdys: Jucevičius R., Jucevičienė P., Janiūnaitė B., et al. (2003). Mokyklos strategija. Kaunas: Žinių visuomenės institutas.

Knygos be autoriaus aprašas:

Loginė sandara: *Darbo pavadinimas* (2006). Vieta: Leidėjas.

Pavyzdys: Lietuvos Respublikos Konstitucija (1996). Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo I-kla.

Daktaro disertacijos aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A.** (2006). *Pavadinimas*. Mokslo kryptis. Vieta: Organizacija.

Pavyzdys: Šumskas G. (2003). *Ekonominis balsavimas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Sociologinė rinkėjų elgsenos analizė*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.

Knygos skyriaus aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B. B.** (2006). Skyriaus pavadinimas. A. Redaktorius, B. Redaktorius ir C. Redaktorius (Red.), *Knygos pavadinimas*. Vieta: Leidėjas, p. xxx-xxx.

Pavyzdys: Piesarskas B. (1991). Gramatikos apžvalga. B. Piesarskas, B. Svecevičius ir R. Dapkutė (red.), *Lietuvių – anglų kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo, p. 812–832.

Mokslinio žurnalo straipsnio aprašas, kai autorių tryš ar mažiau:

Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B. B.** (2006). Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx-xxx.

Pavyzdys: Gerasavičius V., Kuodis R. (1997). Lito kurso režimo pasirinkimas: teoriniai ir praktiniai sprendimo būdai. *Pinigų studijos*, 1, p. 31–35.

Mokslinio žurnalo straipsnio aprašas, kai autorių daugiau nei trys:

Loginė sandara: **Autorius A., Autorius B., Autorius C., et al.** (2006). Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx-xxx.

Pavyzdys: Merkys G., Kalinauskaitė R., Beniušienė I., et al. (2005). Organizacinio klimato testas Lietuvos darbo organizacijoms: validacija ir sąsajos su komandinio darbo testu. *Socialiniai mokslai*, 3, p. 39–51.

Techninės ar tyrimo ataskaitos aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A., Autorius B., Autorius C., et al.** (2006). Pavadinimas. (Užsakovas). Vieta: Tyrimą atlikusi organizacija.

Pavyzdys: Merkys G., Urbonaitė-Šlyžiuvenė D., Balčiūnas S., et al. (2003). *Mokyklų tinklo pertvarkos ir moksleivių vežiojimo būklė: kokybinis ir kokybinis tyrimas* (Švietimo ir mokslo ministerijos užsakomojo tyrimo ataskaita). Kaunas: KTU Socialinių tyrimų laboratorija.

Dienraščio ar savaitraščio straipsnio aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A. (2006, rugpjūčio 22).**
Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx–xxx.

Pavyzdys: Simanonytė A. (2006, rugsėjo 27). Milijardieriui parūpo JAV lietuvių bažnyčia. *Lietuvos rytas*, 221, p. 1–2.

Patvirtinto publikuoti, bet dar neišspausdinto darbo aprašas:

Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B.B. (leidimo).**
Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx–xxx.

Šaltinio be publikavimo datos aprašas:

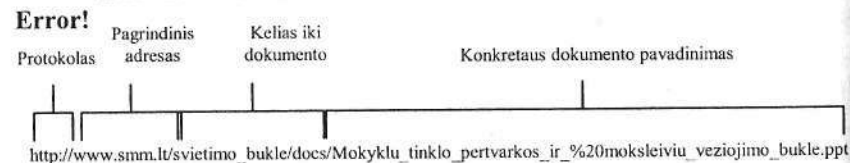
Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B.B. (n.d.).**
Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx–xxx. Naudojamas formatas *nėra datos* (n.d.).

Elektroninių šaltinių aprašymas

Terminas *elektroniniai šaltiniai* reiškia: elektronines duomenų bazines, internetinius šaltinius, elektroninius tinklalapius ar puslapius, tinklines apskaitos informacija ar diskusijos grupės, elektroninius laiškus.

Šiuo metu daug literatūros šaltinių galima perskaityti internete. Vis dažniau jie yra skaitomi ir cituojami. Kai kurie literatūros šaltiniai gali būti cituojami kaip standartiniai literatūros šaltiniai, nes jie yra publikuojami internete ir tuo pat metu popierinėje laikmenoje. Tačiau yra dalis šaltinių, kurie publikuojami tik internete. Todėl pateikiant nuorodą į šiuos literatūros šaltinius būtina nurodyti jų peržiūros datą ir internetinį adresą.

Internetinio adreso formatas:

Periodinės literatūros aprašas iš internetinės duomenų bazės:

Loginė sandara: **Autorius A. A., Autorius B. B. (2004).**
Straipsnio pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, xx, p. xxx–xxx. Perskaitymo metai, mėnuo, diena, šaltinio internetinis adresas.

Pavyzdys: Čiutienė R., Sakalas A. (2004). Karjeros modelių lyginamoji analizė. *Inžinerinė ekonomika*, 3(38). Peržiūrėta 2004, rugsėjo 12, adresu

http://www.ktu.lt/lt/scriptas1.asp?pirmas=/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/menu.html&antras=/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/inzek034.html&menu=/lt/virusus2_3.html

Internetinis dokumentas:

Loginė sandara: **Autorius A. A. (2004).** *Darbo pavadinimas*, Perskaitymo metai, mėnuo, diena, šaltinio internetinis adresas.

Dienraščio straipsnio internete aprašas:

Gudavičiūtė D. (2004, rugsėjo 11). Į samdinių kelionės bagažą vaikai netelpa: Svetur uždarbiaujantys lietuviai paliktų atžalų globą užkrauna valstybei. *Lietuvos rytas*, 211. Peržiūrėta 2004, rugsėjo 12, adresu

http://www.lietuvsrytas.lt/index.asp?data=20040911&id=akt11_a1040911&sk_id=99&view=2

Neperiodinės literatūros internete aprašas

Kai nežinomi autorius ir leidimo data:

Klasterių samprata ir pagrindiniai bruožai (n.d.). Peržiūrėta 2004, rugsėjo 12, Kauno technologijos universiteto Verslo strategijos instituto tinklalapyje:

<http://www.bkc.ktu.lt/marijampole/klasteriai.html>

Tyrimo ataskaita organizacijos tinklalapyje:

Merkys G., Urbonaitė-Šlyžiuvienė D., Balčiūnas S., et al. (n.d.). *Mokyklų tinklo pertvarkos ir moksleivių vežiojimo būklė: kiekybinis ir*

kokybinis tyrimas. Peržiūrėta 2004, rugsėjo 12, Švietimo ir mokslo ministerijos tinklalapyje:
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/Mokyklu_tinklo_pertvarkos_ir_%20moksleiviu_veziojimo_bukle.ppt

Kitų informacijos šaltinių aprašas

Vaizdo įrašai

Dokumentinis filmas:

Scorsese M. (prodiuseris), Lonergan K. (scenarijaus autorius / režisierius). (2000). *Gali manimi pasitikėti* [dokumentinis filmas]. Jungtinės Amerikos Valstijos: Paramount pictures.

Televizijos laida:

Kudaba G. (projekto prodiuseris), Kudabienė A. (laidos kūrėja). (2004, rugsėjo 6). *Antroji banga* [Televizijos laida]. Vilnius: Laisvas ir nepriklausomas kanalas.

Televizijos serialas:

Chase D. (vykdomasis prodiuseris). (2003). *Sopranai* [Televizijos serialas]. New York: Home box office.

Epizodas televizijos seriale:

Green R., Burges M. (Scenarijaus autoriai), Patterson J. (režisierius). (2003). All Due Respect [Epizodas televizijos seriale]. Chase D. (vykdomasis prodiuseris ir scenarijaus autorius). *Sopranai*. New York: Home box office.

Muzikos įrašai

Muzikos įrašas, kai kūrinį atlieka pats autorius:

Mamontovas A. (2002). O, Meile! *Populiariausi šlageriai 2* [CD]. Vilnius: Partija.

Muzikos įrašas, kai autoriaus kūrinį atlieka kitas atlikėjas:

Gaulė P. (žodžių autorius), Raudonikis A. (muzikos autorius) (2002). Dar širdyje nesutema [16Hz]. *Populiariausi šlageriai 2* [CD]. Vilnius: Partija.

Cituojant tekste nurodoma juosta, jos pusė ir įrašo takelio numeris: „Dar širdyje nesutema“ (Gaulė P. ir Raudonikis A., 2002, 12 takelis).

Garso įrašas:

Merkys G. (pranešėjas). (2004). *Mokyklų tinklo pertvarkos ir moksleivių vežiojimo būklė* (Įrašas kasetėje Nr. 12). Kaunas: KTU Socialinių tyrimų laboratorija.

Periodinės literatūros elektroninėje laikmenoje aprašas:

Vaitkevičius S., Oržekauskas P. (2004). Strateginio planavimo instrumentų naudojimas smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse [Elektroninė versija, CD]. *Ekonomika ir vadyba-2004 (2 knyga)*, p. 146–149.

Programinės įrangos aprašo sudėtinės dalys:

Miller M. E. (1993). The interactive tester (4.0 versija) [Programinė įranga]. Westminster, CA: Psytek services.

1.7. Studijų darbo priedų įforminimas

Studijų darbo duomenų lentelės, apklausos medžiaga, statistinė informacija ir kita gali būti pateikiama kaip priedai studijų darbo gale ar atskiru tomu. Jei priedai pateikiami kaip to paties dokumento tęsinys, kiekvienas jų pradedamas naujame lape. Dešiniajame viršutiniame kampe didžiosiomis raidėmis rašoma **PRIEDAS**. Jei priedas turi pavadinimą, jis rašomas didžiosiomis raidėmis kaip skyriaus pavadinimas. Jei priedų daugiau kaip vienas, jie numeruojami arabiškais skaitmenimis, pvz., 1 PRIEDAS, 2 PRIEDAS ir t. t.

Nuorodos į priedus pateikiamos pagrindiniame tekste, o turinyje išvardijami visi priedai, nurodant jų numerius ir pavadinimus. Jeigu priedų yra palyginti daug, jų sąrašas gali būti dedamas po paveikslų sąrašo.

2. BENDRIEJI STUDIJŲ DARBŲ TEKSTŲ REIKALAVIMAI

2.1. Bendrosios žinios

Studijų darbų įforminimo tvarka. Studijų darbo tekstas rašomas kompiuteriu balto neliniuoto popieriaus lapuose 12 šrifto ir 1.5 intervalu tarp eilučių.

Rašant tekstą, puslapyje iš kraštų reikia palikti tuščius laukus: kairiojoje pusėje – 25 mm, dešiniojoje – 10 mm, viršuje – 20 mm ir apačioje – 20 mm. Pastraipos pirmoji eilutė nuo teksto lauko kairiojo krašto atitraukiama per 10 mm. Tekstą spausdinant kompiuteriu, galima paryškinti atskirus žodžius ar sakinius.

Studijų darbo puslapiai numeruojami ištisai, pradedant nuo titulinio (ant titulinio lapo, santraukos ir turinio puslapių numeriai nerašomi). Puslapio numeris užrašomas virš teksto (puslapio viršutinio krašto tuščio lauko viduryje arba dešinėje pusėje) arabiškais skaitmenimis, nededant nei taško, nei brūkšnelių.

Studijų darbų ir jų sudėtį įeinančių priedų lapų numeracija turi būti ištisinė. Paveikslai ir lentelės kiekviename priede numeruojamos atskirai (žr. 2.5 ir 2.6 poskyrius).

Studijų darbas turi būti įraštas tvarkingai, kietesniais viršeliais arba specialiuose segtuvuose, kad būtų matyti titulinis lapas. Bakalauro ar magistro baigiamasis darbas įrašomas taip, kad nebūtų galima išsegti lapų.

2.2. Studijų darbo teksto suskirstymas

Jei reikia, studijų darbo tekstas suskirstomas į skyrius, poskyrius ir skyrelius. Didelės apimties darbą galima skirti į dalis (knygas, tomus).

Skyriai numeruojami arabiškais skaitmenimis. Poskyriai numeruojami tik skyriaus viduje. Todėl poskyrio eilės numeris prasideda skyriaus numeriu ir to skyriaus poskyrio numeriu, kurie skiriami taškais, pavyzdžiui: 2.1.; 2.2.

Jei tekstas dar skirstomas į skyrelius, tai šie numeruojami tuo pačiu principu: pirmasis skaitmuo rodo skyriaus, antrasis – poskyrio, trečiasis – skyrelio numerį, pavyzdžiui: 2.1.1.; 2.1.2.

Ižangos, išvadų, literatūros ir priedų skyriai nenumeruojami.

Skyriaus pavadinimas rašomas didžiosiomis raidėmis ir simetriškai išdėstomas lapo plotyje, o poskyrio ir skyrelių pavadinimai rašomi mažosiomis raidėmis, išskyrus pirmąją, ir pradedami kaip pastraipos pirmoji eilutė. Be to, kiekvieną skyrių reikia pradėti naujame puslapyje, o poskyrius ir skyrelius – tame pačiame. Antraštės žodžiai nekeliami. Po antraštės taškas nerašomas.

Skyriaus antraštė rašoma viena eilute žemiau, negu prasideda puslapio teksto laukas, o poskyrio ir skyrelio antraštė išskiriama iš prieš ją ir po jos esančio teksto vienos eilutės tarpeliu. Jeigu po skyriaus antraštės eina poskyrio antraštė, tarp jų taip pat paliekamas vienos eilutės tarpelis. Negalima rašyti antraštės viename puslapyje, o tekstą pradėti kitame.

Kiekviena pastraipa pradedama iš naujos eilutės, atitraukta nuo kairiojo krašto 10 cm.

2.3. Studijų darbo kalba, moksliniai terminai

Kalba turi būti trumpa, aiški, nedaugiaprasmė. Būtina vengti publicistinės kalbos, o vartoti mokslinę kalbą. Jei studijų darbe vartojami specifiniai terminai, jie turi būti aptarti tekste arba pateikti darbo pradžioje (prieš įžangą) su antrašte **TERMINŲ PAAIŠKINIMŲ RAŠAS**.

Jei tekste pateikiami skaičiai turi matavimo vienetą, juos reikia rašyti skaitmenimis (pvz., 250 Lt), jei neturi – žodžiais (pvz.: „Sąnaudos padidėjo du kartus“). Jei tekste pateikiamos kelios skaitinės vertės iš eilės, vieneto žymėjimą reikia rašyti tik vieną kartą po paskutinio skaitmens, pvz., 20, 50, 100 Lt.

2.4. Formuliu naudojimas tekste

Formulėse vartojami nustatyti raidiniai žymėjimai ir simboliai. Jų reikšmės turi būti paaiškintos. Jei formuliu yra daugiau kaip viena, jos numeruojamos arabiškais skaitmenimis ištisai per visą tekstą arba formulės numerį sudaro skyriaus numeris ir formulės eilės numeris tame skyriuje. Numeris rašomas toje pačioje eilutėje kaip ir formulė, dešiniojoje lapo pusėje, lenktiniuose skliausteliuose. Minint formulę tekste, skliausteliuose nurodomas jos numeris, pvz.: (žr. (5) arba (2.1) formulę).

Simboliai paaiškinami po formulę jų pateikimo joje tvarka. Po formulės rašomas kabliataškis ir iš naujos eilutės be dvitaškio rašomas žodis *čia* ir toliau nurodomi visi formulėje esantys žymėjimai, o po brūkšnelio paaiškinamos jų reikšmės. Po kiekvieno paaiškinimo dedamas kabliataškis. Kad formulės išsiskirtų iš teksto, prieš jas ir po jų paliekama viena tuščia eilutė. Pavyzdžiui:

$$PV = \frac{FV}{(1+k)^n} = FV * PVIF_{k,n}; \quad (1)$$

Čia PV – dabartinė vertė;

FV – būsimoji vertė;

$PVIF_{k,n}$ – dabartinės vertės palūkanų veiksnys;

k – palūkanų (diskonto) norma;

n – laikotarpio skaičius.

2.5. Lentelių parengimo tvarka

Skaitmeninė informacija pateikiama lentelėse. Lentelė gali turėti antraštę, kuri rašoma mažosiomis raidėmis, pradedant didžiąja. Jeigu lentelių yra daugiau negu viena, jos numeruojamos ištisai arba skyriaus ribose. Antruoju atveju lentelės eilės numerį sudaro skyriaus numeris ir lentelės numeris tame skyriuje, atskirti tašku. Lentelės numeris rašomas *čia* lentelės antraštės prie žodžio „lentelė“. Jei studijų darbo tekste iš viso yra tik viena lentelė, tai virš jos, dešiniojoje lapo pusėje, rašomas tik žodis „Lentelė“ be numerio. Trumpinama „lent.“ tik nuorodose, šiaip žodis netrumpinamas. Pagrindiniai lentelės elementai parodyti 2 pav.

N lentelė. Lentelės antraštė

Eilučių pavadinimų antraštė	Skilties antraštė		Skilties antraštė	
	Skilties paantraštė	Skilties paantraštė	Skilties paantraštė	Skilties paantraštė

1 pav. Pagrindiniai lentelės elementai

Studijų darbo tekste turi būti paminėtos visos lentelės. Pakartotinėse nuorodose į lentelę papildomai rašoma santrauka „žr.“, pvz., (žr. 1 lent.).

Lentelių sąrašas pateikiamas naujame puslapyje po turinio su antrašte **LENTELĖS**. Lentelės numeruojamos eilės tvarka. Jeigu lentelės numeruotos skyriaus ribose, rašoma skyriaus numeris, pavadinimas, o toliau išvardijamos to skyriaus lentelės ir jų pavadinimai eilės tvarka. Lentelės skilčių pavadinimai, skilčių antraštės ir paantraštės pradedamos didžiąja raide, išskyrus tas paantraštes, kurios sudaro vieną sakinį su skilties antrašte. Antraštės rašomos vienaskaita, po jų skyrybos ženklai nededami.

Eilučių, antraščių ir paantraščių tekstui sutrumpinti galima vartoti raidinius ar simbolių žymėjimus. Žymėjimų paaiškinimai pateikiami po

lentelė. Jie rašomi mažesniu šriftu negu teksto šriftas (žr. 1.2 poskyri), pvz.:

Čia + – būtina darbo dalis;

- – nebūtina darbo dalis;

+/- – studijų darbo vadovas sprendžia apie tos dalies būtinumą.

Skilčių antraštės ir paantraštės galima spausdinti vienu intervalu, mažesniu šriftu, negu parašytas tekstas. Numeruojant rodiklius, parametrus ar kitus duomenis, jų eilės numeris rašomas prieš eilutės pavadinimą, toje pačioje skiltyje.

Jei lentelė netelpa lape horizontaliai, t. y. turi labai daug skilčių, tai ją galima pasukti išilgai lapo. Lentelės pavadinimas turi būti kairiojoje lapo pusėje. Jei lentelės eilutės arba skiltys netelpa lape, lentelė dalijama į dalis, kurios gali būti išdėstomos šalia viena kitos arba skirtinguose lapuose. Dalijant lentelę pagal eilutes, kartojamos skilčių antraštės ir paantraštės. Jei lentelė dalijama pagal skiltis, kartojami ir eilučių pavadinimai. Lentelės antraštė rašoma tik virš pirmosios jos dalies. Virš likusios dalies (ar dalių) rašomas tik lentelės numeris ir žodžiai „3 lentelės tęsinys“. Jei lentelė yra keliama į kitą puslapį, tai lentelės pirmos dalies apačioje, dešiniojoje pusėje, rašoma „3 lentelės tęsinys kitame puslapyje“.

Lentelėje pateiktų dydžių vienetų žymėjimai gali būti nurodomi: skilties antraštėje, eilutės pavadinime ar lentelės antraštėje, jeigu visi lentelėje pateikti dydžiai reiškiami tuo pačiu vienetu. Lentelės antraštėje gali būti nurodytas visoje lentelėje vyraujantis vienetas, o skilčių antraštėse ar paantraštėse – kiti vienetai.

Skaičių vertės toje pačioje skiltyje turi turėti vienodai dešimtainių ženklų. Lentelėje vietoj pasikartojančių skaičių, ženklų ar simbolių rašyti kabutes neleidžiama. Jei lentelėse nėra kurių nors duomenų, rašomas brūkšnelis, tritaškis arba „N. d.“ (nėra duomenų). Dydžių verčių intervalai tekste rašomi su žodžiais „nuo“ ir „iki“ arba su brūkšniu.

1 lentelė. Pagrindiniai Lietuvos ekonominės raidos rodikliai 1993–1997 metais (nurodyti šaltinį ir puslapius, iš kur paimta)

Pagrindiniai rodikliai	1993	1994	1995	1996	1997
Gendrasis vidaus produktas (BVP) galiojusiomis kainomis, mln. Lt	11590	16904	24103	31569	38340
BVP dalis, sukurta privačiame sektoriuje, %	57	60	65	68	70
Inflacija, palyginti su ankstesnių metų gruodžio mėn., %	189	45.1	35.7	13.1	8.4

1 lentelės tęsinys kitame puslapyje

1 lentelės tęsinys

Pagrindiniai rodikliai	1993	1994	1995	1996	1997
Eksportas, mln. Lt	8707	8077	10820	13420	15441
Importas, mln. Lt	9798	9355	14594	18235	22577
Balansas, mln. Lt	-1091	-1278	-3774	-4815	-7136
Tiesioginės užsienio investicijos (laikotarpio pabaigoje), mln. Lt	N.d.	N.d.	1408	2800	4164
Užsienio skola (laikotarpio pabaigoje), mln. JAV dolerių	N.d.	N.d.	840	1203	1403

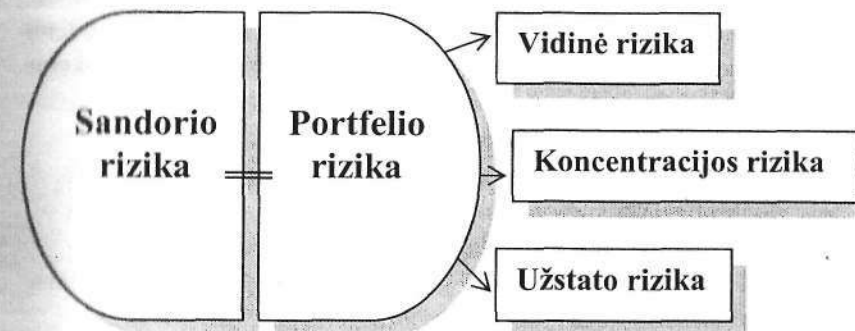
2 pav. Lentelės sudarymo pavyzdys

2.6. Paveikslų įforminimo studijų darbe tvarka

Iliustracijos (grafikai, diagramos ir kt.) išdėstomos pačiame tekste tuojau po nuorodų į jas arba prieduose. Paveikslų, kaip ir lentelių, sąrašas pateikiamas studijų darbo pradžioje tuoj pat po lentelių sąrašo, o jei jo nėra, po turinio su antrašte **PAVEIKSLAI**.

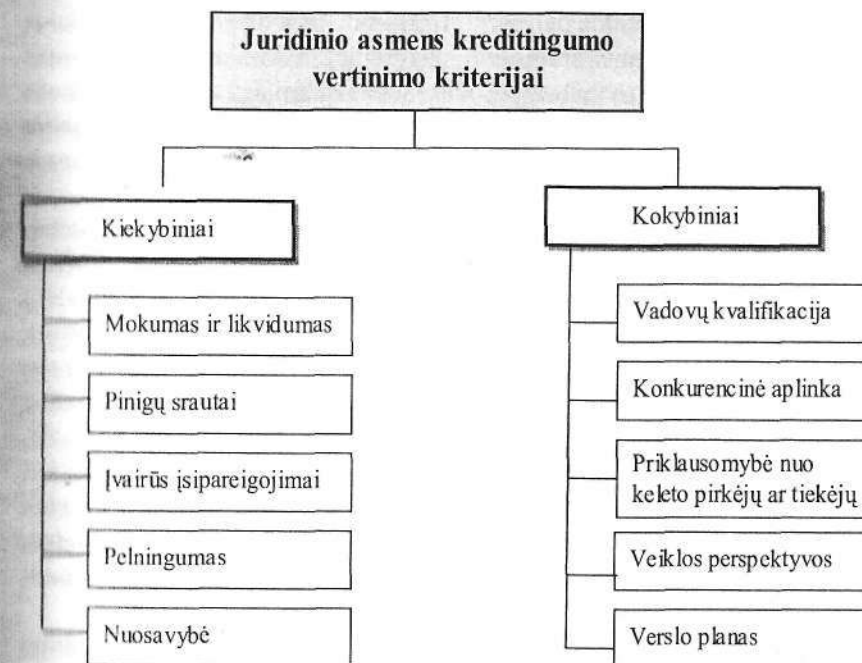
Visos iliustracijos vadinamos paveikslais ir jeigu jų yra daugiau kaip viena, numeruojamos. Studijų darbuose galima ištisinė paveikslų numeracija. Paveikslo numeris ir pavadinimas rašomi po iliustracijos. Paveikslus galima numeruoti ir atskiruose skyriuose. Tuomet paveikslo numerį sudaro skyriaus numeris ir paveikslo eilės numeris tame skyriuje. Jie atskiriami tašku.

Būtina nurodyti paveikslo šaltinį. Jeigu paveikslas sudarytas darbo autoriaus, tuomet šaltinio rašyti nereikia. Tačiau jeigu paveikslas yra paimtas iš mokslinės literatūros ir papildytas, tuomet reikia rašyti „adaptuota pagal“, pvz., „adaptuota pagal Ivaškevičiūtė, 2006“, o jeigu paveikslas sudarytas pagal mokslinėje literatūroje pateiktą tekstą, tuomet būtina rašyti „sudaryta pagal“. Paveikslo įforminimo pavyzdžiai pateikti 3 pav.

4 pav. Kredito rizikos elementai (sudaryta pagal Hempel G. H., Simonson

D. G. ir Coleman A. B. (1994))

6 pav. Juridinių asmenų kreditingumo analizės kriterijai (Ivaškevičiūtė, 2006)

3 pav. Paveikslų įforminimo pavyzdžiai

Diagramos. Studijų darbuose jos dažnai naudojamos diagramos. Diagrama – tai brėžinys, kuriame faktiniai duomenys pateikiami linijomis, geometrinėmis figūromis arba ženklais. Pagal tyrimo tikslus skiriami šie diagramų tipai:

- diagramos, pateikiančios ir palyginančios du faktus;
- diagramos, vaizduojančios ekonominių reiškinių kitimą laike;
- diagramos, rodančios dviejų kintamųjų ryšį;
- diagramos, rodančios reiškinio struktūrą.

Pagal formą diagramos gali būti stulpelinės, juostinės, kvadratinės, apskritiminės, sektorinės, linijinės, figūrinės ir kt.

Tiek stulpelinės, tiek juostinės diagramos yra paprasčiausias grafinis faktinių duomenų vaizdavimo ir analizavimo būdas. Jos dažniausiai naudojamos: reiškinių kitimui laike pavaizduoti arba vienas kitam reiškiniams palyginti, reiškinio struktūrai ir jos pokyčiams pavaizduoti. Sudarant stulpelinę diagramą, faktiniams duomenims parodyti naudojami vienodo pločio stačiakampiai (stulpeliai), kurie remiasi į horizontaliąją koordinačių ašį (žr. 9 priedą). Jeigu stulpeliai išsidėstę horizontaliai ant vertikaliosios koordinačių ašies, tai diagrama vadinama juostine (žr. 10 priedą).

Stulpelinė diagrama yra geriausias faktų pateikimo būdas, tačiau ja gana dažnai galima iškreipti norimo parodyti reiškinio esmę. Šiuo atveju svarbu atrinkti būdingiausius taškus, kurie tiksliai atspindėtų reiškinio pokyčius tiriamuoju laikotarpiu ir atskleistų norimas pavaizduoti tendencijas.

Aptariant paprastą dviejų faktų palyginimą ar laiko sekos diagramą, labai svarbu žinoti ir tinkamai pažymėti vertikaliosią ašį. Dažniausiai vartojamas nulio atskaitos taškas. Tam tikrais atvejais, kai norima pavaizduoti tiriamojo reiškinio pokyčius ir kai svarbu ne vien kiekybinis padidėjimas, bet ir augimo greitis, naudojama proporcinė, arba logaritminė, skalė. Joje vienodą procentinį augimą atitinka vienodi atstumai. Čia nulio taško problema neaktuali.

Naudojant diagramą, rodančią dviejų kintamųjų ryšį, būtina nustatyti, kuris iš jų yra priklausomas, o kuris – ne, t.y. kuris yra tiriamojo reiškinio priežastis, o kuris – padarinys. Nepriklausomas kintamasis (priežastis) yra pateikiamas horizontaliojoje ašyje, o priklausomas kintamasis (padarinys) – vertikaliojoje. Pavyzdžiui, pajamų ir išlaidų diagramoje yra aišku, kad esant didesnėms gyventojų pajamoms būna didesnės gyventojų išlaidos. Tuomet pajamas reikia

pateikti horizontaliojoje diagramos ašyje, o išlaidas – vertikaliojoje.

Jeigu studijų darbe yra pateikiama diagrama, tai ji turi (arba gali turėti):

- koordinačių ašis,
- koordinatinį tinklėlį,
- kintamųjų dydžių verčių skales,
- kintamųjų dydžių priklausomybių linijas,
- būdinguosius taškus,
- matavimo vienetų žymėjimus,
- papildomus nurodymus.

Koordinačių ašys naudojamos kintamųjų dydžių vertėms pavaizduoti. Tam tikslui jos suskirstomos į grafinius intervalus dalijimo brūkšneliais. Ties dalijimo padalomis būtinai turi būti skaičiai. Jie rašomi išorinėje horizontaliosios ir vertikaliosios skalės pusėje. Skalių pavadinimai rašomi įvairiai. Jeigu jie trumpi, tai rašomi išorinėje skalės galo pusėje, šalia rodyklės, nurodant matavimo vienetą. Jeigu skalių pavadinimai yra ilgi, tai jie rašomi lygiagrečiai su skale, išorinėje jos pusėje, nurodant matavimo vienetą. Matavimo vienetą galima rašyti skalės gale arba tarp paskutinio ir priešpaskutinio skaičių, kartu su visu kintamojo pavadinimu, atskiriant kableliu, pvz., bendrasis nacionalinis produktas, Lt; skalės gale po paskutinio skaičiaus, kartu su kintamojo dydžio žymėjimu trupmenos pavidalu, pvz., BNP/Lt.

Naudojant **linijinę diagramą**, jos funkcinių priklausomybių linijos brėžiamos storiau negu koordinatinis tinklėlis (galima ir be tinklėlio). Jeigu yra daugiau funkcinių priklausomybių linijų, vartojamos skirtingų tipų ar skirtingų spalvų linijos ir jos turi turėti pavadinimus. Reikšminiai linijų susikirtimo taškai turi būti pažymėti ir paaiškinti. Jei užrašui neužtenka vietos, liniją reikia pertraukti. Dažnai susikirtimo taškai, diagramų linijos ar būdingieji taškai žymimi raidėmis ar kitais simboliais, jų paaiškinimas pateikiamas po diagramos pavadinimo. Linijinės diagramos pavyzdys pateiktas 11 priede.

Tam tikrais atvejais galima derinti linijinę diagramą su stulpeline (žr. 12 priedą).

Apskritiminės, kvadratinės ar kitos figūrinės diagramos naudojamos, kai reikia palyginti reiškinio kitimą laike ir dydžius esant tam tikram laiko momentui. Taikant šias diagramas, lyginamųjų faktų dydžiai vaizduojami apskritimo ar kvadrato plotu. Apskritimų spinduliai, kvadratų kraštinės ar tam tikros figūros turi būti

proporcingos vaizduojamųjų faktų absoliučiosioms vertėms. Norinti reiškinį pavaizduoti išraiškingiau, kartais naudojamos figūrinės diagramos. Pavyzdžiui, gyventojų skaičių galima pavaizduoti žmonių figūromis, cukraus gamybą – maišais. Rečiau studijų darbuose naudojamos histogramos, kumuliatės, ašakų tipo ir kitokios diagramos.

Sektorinė diagrama – tai apskritimas, suskirstytas į sektorius, kurių didumas atitinka nurodytus skaičius. Tokios diagramos daugiausia naudojamos reiškinio struktūrai pavaizduoti. Sektorinėje diagramoje reiškinio struktūra vaizduojama įvairiai brūkšniuojant ar spalvinant atskirus sektorius (žr. 13 priedą). Reiškinio struktūros pokyčiams pavaizduoti ar keliems faktams palyginti gali būti braižomos kelios sektorinės diagramos.

Diagramų pavadinimai, kaip ir visų kitų iliustracijų, rašomi po diagramomis, o jų paaiškinimai ir papildymai (jei tokie yra) – po pavadinimų, padėjus dvitaškį.

3. BAIGIAMŲJŲ DARBŲ RENGIMAS

3.1. Baigiamojo darbo tyrimo temos, tikslo ir uždavinių formulavimas

Baigiamasis darbas pradedamas rengti nuo temos pasirinkimo ir mokslinės literatūros studijavimo. Išstudijavus mokslinę literatūrą turi būti suformuluota tema, nusakyta tyrimo problema ir suformuluotas tyrimo tikslas, objektas, tyrimo uždaviniai, hipotezės, numatyta tyrimui reikalinga medžiaga (empiriniai duomenys), jos rinkimo ir apdorojimo metodai, laukiami rezultatai, sudarytas baigiamojo darbo rengimo planas.

Tyrimo temos formulavimas

- Tema formuluojama preliminariai. Darbo metu ji tikslinama.
- Tema turi būti aktuali, t. y. svarbi mokslui ir praktikai. Nustatant jos aktualumą, išeities tašku laikoma mokslinė hipotezė, t. y. rezultatas, kurį tikimasi gauti atlikus tyrimą.
- Tema turi būti susijusi su mokslo krypties teorija ir praktika, tarp jų būtinas glaudus ryšys. Kadangi studijų baigiamieji darbai gali būti teoriniai arba taikomieji, pirmuosiuose sprendžiama teorinė ar metodologinė problema, antruosiuose yra aktuali praktikos problema.
- Tema gali būti formuluojama atsižvelgiant į studento interesus. Svarbu, kas domina patį studentą, su kokiomis problemomis jis susiduria savo kasdieniniame darbe, kas aktualu jį monei, kurioje jis dirba.
- Reikia atsižvelgti į temos įgyvendinimo galimybes, t. y. ar yra pakankamai literatūros, ar bus galima gauti reikiamų duomenų, panaudoti tinkamus metodus, ar studentas galės skirti pakankamai laiko tinkamai išnagrinėti problemą ir pan.
- Prieš formuluojant temą būtina aiškiai nustatyti tyrimo ribas. Kiekviename darbe gali būti nagrinėjama tik apibrėžta ir gana siaura platesnės problemos dalis (klausimų grupė). Tik tada nagrinėjamąjį objektą galima tinkamai pažinti ir išanalizuoti.

Nevertėtų pasirinkti labai plačios temos, nes tokiu atveju ją galima tik paviršutiniškai išnagrinėti.

Tyrimo tikslo ir uždavinių formulavimas

Pasirinktos tyrimo temos pavadinimas turi atitikti darbo tikslą ir išreikšti norimą pasiekti rezultatą. Tyrimo tikslas, kaip ir temos pavadinimas, turi gana aiškiai nusakyti tyrimo objektą.

Formuluojant tikslą, orientuojamasi į numanomą gauti iškelto tyrimui hipotezės patvirtinimą arba paneigimą. Paprastai kiekvienas tyrimas atliekamas norint kažką patvirtinti arba paneigti, tai yra siekiant patikrinti iškelto hipotezės teisingumą. Pvz., nagrinėdami regionų plėtrą, manome (tai yra iškeliamo hipotezę), kad galbūt ta veikla nėra pakankamai gerai organizuota ir todėl gali būti nepanaudotų rezervų ją pagerinti. Šiuo atveju hipotezė ir būtų prielaida, kad yra galimybių pagerinti regionų plėtrą. Tyrimas tą hipotezę turi įtikinamai pagrįsti arba paneigti. Tokios tyrimo temos tikslas galėtų būti formuluojamas taip: „...įvertinti regionų plėtros galimybes ir nustatyti nepanaudotus rezervus“. Taigi hipotezė parodo, kokia pagrindinė idėja tyrėjas vadovaujasi, o tyrimo tikslas yra gauti tos hipotezės patvirtinimą arba paneigimą.

Hipotezė magistro darbo rašymo metu gali keistis, ji gali būti patikslinta arba atmesta ir suformuluota iš naujo. Formuluojant tikslą, svarbu ne tik susieti jį su iškelto hipotezės patikrinimu, bet ir su atliktos literatūros apžvalgos pagrindiniais teiginiais. Tikslas turėtų būti formuluojamas glaustai, vienu sakiniu.

Tikslą išsamiau turi detalizuoti tyrimo uždavimai, kurie tarsi atspindi tikslo siekimo etapus ir priemones. Keliant tyrimo uždavinius, numatomi daliniai tikslai, kurie padeda siekti pagrindinio tikslo. Pratešiant tikslo formulavimo pavyzdį, galima pasiūlyti tokias uždavinių formuluotes: nustatyti, įvertinti, pateikti, parengti ir kt. Tyrimo uždavinių neturi būti daug, pakanka 3–5 gerai suformuluotų uždavinių. Kiekvieno uždavinio sprendimo rezultatai turės atsispindėti baigiamojo darbo išvadose ir siūlymuose.

Mokslinės literatūros studijavimas

Literatūra studijuojama visą baigiamojo darbo rengimo laiką. Literatūros studijavimo uždaviniai kiekviename semestre skirtingi. Pradedant rašyti darbą, mokslinės literatūros analizė padeda pasirinkti ir suformuluoti temą, numatyti tyrimo metodus ir reikiamą surinkti medžiagą, susipažinti su atliktais darbais, sudaryti darbo rengimo planą.

Pradėjus tyrimus ir juos atliekant, literatūros studijavimas įgalina:

- sužinoti apie naujausius darbus ir jų rezultatus;
- prireikus koreguoti tyrimų eigą;
- rasti tyrimų rezultatus patvirtinančią ar paneigiančią medžiagą.

Mokslinės literatūros atsirinkimo problema

Studentas iš pradžių turėtų skaityti apibendrinamojo pobūdžio literatūros šaltinius, vadovėlius, monografijas ir kitokio pobūdžio knygas, disertacijas, mokslo darbų rinkinius, mokslinių konferencijų medžiagą ir pan. Tai padės suvokti tiriamą problemą ir ją nuodugniai nagrinėti. Vėliau galima pereiti prie literatūros, aptariančios stauresnius nagrinėjamos problemos klausimus (straipsniai, tezės, anotacijos, statistikos rinkiniai ir kt.). Patartina pradėti nuo naujausios literatūros, tada pereiti prie anksčiau skelbtų publikacijų. Pravartu peržiūrėti monografijų, knygų ir straipsnių gale nurodomos literatūros sąrašus ir pasižymėti publikacijas tų autorių, kurių mintys ar tyrimo metodai pasirodė įdomūs. Naudinga sudaryti tris sąrašus:

- literatūros, kurią reikia perskaityti pirmiausia;
- literatūros, su kuria pageidautina susipažinti;
- literatūros, kurią bus galima pastudijuoti jei liks laiko.

Ieškant mokslinės literatūros šaltinių, patariama naudotis universitetų, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo ir kitų bibliotekų paslaugomis. Būtina naudoti ir įvairias paieškų sistemas internete. Pradiniam etape tikslinga pasinaudoti Lietuvos integralia bibliotekų informacijos sistema „Libis“. Tuos literatūros šaltinius, kurių nėra Lietuvos bibliotekose, bet kurie yra labai reikalingi pasirinktai temai, studentai gali gauti per tarpbibliotekinius mainus.

Mokslinės literatūros šaltinis nagrinėjamas keliais etapais:

• Perskaitomas pavadinimas, turinys, anotacija, įvadas, paruošiama bibliografija. Tai padeda pasirinkti šaltinio skaitymo būdą: ar reikia skaityti nuodugniai ar tik susipažinti su pagrindine jo idėja, svarbiausiomis mintimis.

• Skaitymą veikalą reikia konspektuoti. Tai padeda geriau jį suprasti. Be to, perskaityta medžiaga geriau įsimenama, įsisąmoninama. Konspektavimas ugdo gebėjimą lakoniškai ir tiksliai reikšti mintis.

Užrašų formą sąlygoja skaitymo pobūdis. Užrašų formos būna

1. *Citavimas*. Ši forma vertinga apibūdinant sąvokas, paryškinant autoriaus mintis, lyginant autorių skirtingas nuomones. Tačiau ji laiko imli.
2. *Planas*. Tai lakoniškas pagrindinių publikacijos klausimų nagrinėjimas ir išdėstymas. Jis padeda išskirti ir trumpai išdėstyti pagrindines publikacijos autoriaus mintis.
3. *Tezės*. Jos išsamiau negu planas perteikia publikacijos turinį, t. y. išnagrinėja kiekvieną plano punktą, pagrindžia kurį nors autoriaus teiginį. Tezėse turi atsispindėti išvados, pagrindiniai teiginiai, kuriuos ateityje numatoma nagrinėti.

Konspektai. Jie gali būti trijų rūšių:

Paprastas konspektas – tai nuoseklus ir trumpas darbo turinio išdėstymas, jo nekomentuojant ir neaiškinant.

Sudėtingas konspektas – tai publikacijos turinio išdėstymas, apimant faktus, pateikiant jų argumentaciją, įrodymus, analizę, išvadas ir suskirstant tekstą į punktus ir papunkčius. Į sudėtingą konspektą įeina citatos, planas, tezės, lentelės, paveikslai.

Suvestinis konspektas yra dažniausiai teminis, t. y. apibendrinantis įvairių autorių teiginius kuriuo nors vienu klausimu. Tokie konspektai labai vertingi literatūros apžvalgai.

Kopijuotos mokslinės literatūros rūšiavimas ir studijavimas gali remtis konspektų rengimo principais.

3.2. Baigiamojo darbo teorinės dalies rengimas

Baigiamojo darbo teorinė dalis – tai iš mokslinių straipsnių, monografių, akademinių leidinių paties studento susisteminta teorinė medžiaga. Ji turi parodyti studento erudiciją, jo intelektualinį pajėgumą, gebėjimą pritaikyti socialinę ir, skyrium imant, ekonominę teoriją aktualiems gyvenimo klausimams spręsti. Jeigu studentas baigiamajame darbe pateikia daug teorijų ir jų nesusistemina, neatlieka tų teorijų sintezės ir dar blogiau – tos teorijos iš viso negali būti siejamos, tuomet darbas vertinamas kaip kompiliacinis. Negerai, kai baigiamųjų darbų literatūros sąrašė vyrauja periodikos straipsniai, o nėra plačiau remiamasi literatūra ir užsienio šalių rimtų mokslinių žurnalų straipsniais, kita mokslinė medžiaga.

Teorinėje darbo dalyje parengiamos būsimo praktinio problemos nagrinėjimo prielaidos ir išeities pozicijos autoriaus surinktų empirinių duomenų pagrindu. Apibendrinęs teorinę medžiagą, užsienio šalių ir Lietuvos ekonomistų išsakytas mintis nagrinėjamu klausimu, studentas parengia problemos sprendimo teorinį modelį, kurį vėliau panaudoja atlikdamas empirinius pasirinkto konkretaus objekto tyrimus. Teorinis tyrimo modelis gali būti aprašytas atskiro paragrafo tekste arba pateiktas schemas, lentelės, matricos ir pan. pavidalu. Savo ruožtu studento parengtas teorinis modelis palengvina patvirtinti ar paneigti iškeltas hipotezes ir spręsti studento iškeltus tyrimo uždavinius. Teorinis modelis galėtų būti tuo atspirties tašku, kuriuo pasiremdamas studentas parengtų tolesnio tyrimo kryptis, tyrimo metodologiją ar pagrįstą tyrimo metodiką. Kitaip tariant, studento baigiamojo darbo teorinė dalis yra praktinio tyrimo pamatas. Teorinė ir praktinė darbo dalys turi būti susijusios.

Rengiant teorinio pobūdžio baigiamuosius darbus, daugiausia dėmesio reikia atkreipti į tokius reikalavimus:

1. Remiantis naujausia mokslinė literatūra, plačiai apžvelgti šalyje ir užsienyje atliktus mokslinius tyrimus, daugiausia dėmesio skiriant diskutinėms problemoms.

2. Remiantis atlikta apžvalga, pateikiamas bendras teorinių teiginių įvertinimas ir pareiškama sava argumentuota nuomonė.

3. Aptariamos nagrinėjamos problemos teorinių teiginių, metodikų, rekomendacijų, tyrimo modelių taikymo galimybės Lietuvos verslo praktikoje.

Teorinės dalies lyginamoji dalis visoje baigiamojo darbo apimtyje priklauso nuo paties darbo pobūdžio. Pagal tai, kuri dalis – teorinė ar taikomoji – vyrauja ir yra svarbesnė, baigiamieji darbai gali būti dvejopi: teoriniai ar taikomieji. Pirmuosiuose vyrauja teorinė ir analitinė medžiaga, antruosiuose – taikomieji tyrimai. Bet tai nereiškia, kad taikomuosiuose darbuose teorinė dalis yra mažiau svarbi nei teoriniuose. Taikomojo pobūdžio darbuose teorinė dalis neturėtų viršyti trečdaliao visos darbo apimtys, tuo tarpu teorinio pobūdžio darbuose ji gali sudaryti keturis penktadalius ir daugiau viso darbo. Tačiau griežto reglamentavimo čia neturėtų būti. Daug kas priklauso nuo nagrinėjamos problemos ir magistrantui prieinamos medžiagos pobūdžio ir kiekio.

Vertinant baigiamųjų darbų teorinį lygį, daugiausia dėmesio kreipama į literatūros šaltinių panaudojimą, susistemtinimą ir išvadas, teoriniuose darbuose – taip pat į rezultatų naujumą, išliekamąją vertę.

Labai svarbu yra neiškraipyti autorių minčių. Negalima savavališkai interpretuoti iš bendro konteksto ištrauktą teiginį. Jam turi būti suteikiama tik ta prasmė, kurią suteikė pats autorius. Su autorių teiginiais galima sutikti arba jiems nepritarti, bet visuomet mokslinė polemika turi būti vedama tų teiginių pagrindu, kuriuos išsakė patys autoriai. Netyčinio iškraipymo interpretuojant kitų autorių teiginius galima išvengti, jeigu atsižvelgiama į tai:

- 1) kokiam kontekste buvo suformuluotas konkretus teiginys;
- 2) kada jis buvo paskelbtas, nes autorius vėliau galėjo pakeisti savo nuomonę arba kitaip suformuluoti savo teiginius;
- 3) ką iš tikrųjų norėjo pabrėžti autorius.

Būna atvejų, kai studentai, siekdami padaryti kuo daugiau išnašų, cituoja ar pateikia nuorodas apie visuotinai žinomas tiesas, kurios nėra diskutuotinos. Tai smukdo darbo teorinį lygį, jo kokybę, nes susidaro įspūdis, kad studentas nesuvokia, kurie dalykai yra visų žinomi, kurie – diskusiniai. Perkrovimas citatomis dar nereiškia darbo moksliskumo. Tai tik parodo, kad studentas arba nesuvokia perteikiamų minčių prasmės, arba nepajėgia jų savarankiškai atpasakoti. Be to, iš citatų ir nuorodų sudurstytas darbas niekada nebūna nuoseklus ir aiškus, todėl jis negali būti gerai įvertintas. Kiekviename moksliniame darbe būtina išlaikyti racionalų kitų autorių ir savo teksto santykį. Darbo kokybė visiškai nenukentės, o kartais bus ir geresnė, jeigu magistrantas perpasakos savais žodžiais kitų mokslininkų mintis, pateikdamas nuorodas į jų konkrečius darbus.

Vengtina pateikti nuorodas iš antrinių šaltinių. Tuo atveju, kai

nėra jokios galimybės pateikti nuorodą iš pirminio šaltinio, pažymima, iš kokio veikalo cituojama ir kas autorius. Negalima palikti grynų citatų be jokio autoriaus interpretavimo. Nedera darbą pradėti ir kitų autorių citavimu.

Nepaisant baigiamojo darbo pobūdžio, po kiekvieno teorinės dalies skyriaus turėtų būti daromas apibendrinimas, kuriuo remiantis paskui lengvai būtų galima formuluoti baigiamąsias išvadas. Šios išvados nebūtinai turi būti skiriamos į atskirą poskyrį, bet kiekvienas teorinės dalies skyrius turi būti baigiamas tam tikru apibendrinimu, kuriame reziumuojami pagrindiniai rezultatai. Teorinės darbo dalies išvados tam tikru mastu turėtų atsispindėti ir baigiamojo darbo santraukoje.

3.3. Baigiamojo darbo metodinės dalies rengimas

Metodinė dalis jungia teorinę studijų darbų dalį su praktine. Teorinėje dalyje parengiamos išeities pozicijos tyrimo metodams nustatyti ir problemai nagrinėti praktiškai. Tyrimo metodai – tai tam tikros pažintinės ir praktinės informacijos gavimo būdai. Metodas – sistemingas informacijos rinkimo ir apdorojimo būdas, padedantis rasti atsakymą į išsikeltą klausimą ar išspręsti problemą (Rienecker ir Jorgensen, 2003). Taigi baigiamojo darbo metodinėje dalyje turi būti paaiškinta, kuo remiantis yra suformuotas ar iš mokslinės literatūros atrinktas tyrimo metodas. Vieno ar kito metodo taikymas turi būti pagrįstas, įrodant, kad bus gauta patikima (validi) informacija.

Tyrimo metodinėje dalyje studentas, remdamasis įvairiomis koncepcijomis, kuria tyrimo modelį, kuris turi parodyti, kokia teorine koncepcija jis remiasi atlikdamas empirinius pasirinkto konkretaus objekto tyrimus. Teorinis modelis padeda patvirtinti ar paneigti iškeltas hipotezes ir spręsti praktinius tyrimo uždavinius. Juo remiantis parengiama antrojo, t. y. praktinio analitinio skyriaus empirinių tyrimų metodika. Tuomet šią studijų darbo dalį tikslinga vadinti tyrimo metodologija. Metodologijos sąvoka yra plati. Metodologija gali būti suprantama „kaip tyrimo metodo panaudojimo logika, t. y. nurodanti, kuo būtent pagrįstas kurio nors metodo parinkimas“ (Kardelis, 1997, p. 55).

Būtina atkreipti dėmesį, ar surinkta informacija yra patikima atskiram socialiniam reiškiniui, socialinei grupei ar generalinei visumai. Nuo to priklauso tyrimo išvadų lygis. Dažniausiai baigiamųjų darbų tyrimai, kurie remiasi sociologine informacija, yra žvalgomojo pobūdžio, t. y. negalima daryti išvadų generalinei visumai.

3.4. Baigiamojo darbo analitinės dalies rengimas

Analitinėje baigiamojo darbo dalyje vertinami tyrimo rezultatai. Nvarbiausia šioje dalyje – remiantis šiuolaikiniais metodais įvertinti tyrimo problemos situaciją, išaiškinti jos susidarymo priežastis (lėmusius veiksnius). Tyrimo duomenų analizė turi būti išeities taškas rengiant galutines tyrimo išvadas ir grindžiant siūlymus kaip spręsti iškiltusias problemas.

Šioje studijų darbo dalyje analizuojami tiriamų reiškinių tarpusavio ryšiai, atskirų rodiklių pokyčių mastai ir sąlygos, aiškinamos socialinių reiškinių priežastys, pateikiama argumentuota, skaičiavimais pagrįsta tiriamų reiškinių, rodiklių kitimo prognozė.

Analitinėje studijų darbo dalyje pirmiausia reikėtų išsamiai apibūdinti nagrinėjamą objektą, jeigu jis nebuvo aptartas tyrimo metodikos dalyje. Būtina pateikti nagrinėjamą organizacijos charakteristiką, apibūdinti jos aplinką, ypač atkreipiant dėmesį į tuos jos aspektus, kurie svarbūs nagrinėjamai temai.

Analizuojant ir vertinant tyrimo duomenis, gausiai naudojamos analitinės lentelės ir iliustracinė medžiaga. Analitinės lentelės neturi būti labai sudėtingos, tačiau jų duomenys turi deramai apibūdinti tiriamus reiškinius. Prieš pateikiant lentelę, turi būti nuoroda į ją. Po kiekvienos lentelės privalu pateikti jos duomenų analizę. Tačiau tai nereikia pakartoti lentelėje esančius skaičius. Būtina aptarti ryšius, priežastis ar tendencijas.

Analitinės dalies tekstas neturi būti perkrautas skaičių, lentelių ir paveikslų. Analitinį tekstą turi iliustruoti ir papildyti (bet ne dubliuoti) paveikslai. Duomenys, kuriais remiantis sudaryti didesni paveikslai ar lentelės, gali būti pateikti prieduose.

Baigiamojo darbo analitinės dalies (kaip ir kitų dalių) skyrius turi būti baigiamas išdėstytos medžiagos apibendrinimu. Tai rodo studento gebėjimą analizuoti ir kritiškai vertinti tyrimo rezultatus, formuluoti tyrimo kryptis. Jis nuo pagrindinio teksto atskiriamas vieno intervalo tarpu, žvaigždute ar kitokiu simboliu ir pradedamas iš naujos puslapis. Skyriaus apibendrinimo apimtis – ne daugiau kaip vienas puslapis. Apibendrinimas neturi būti apkrautas skaičiais ar lentelėmis, t. y. turi būti vertinami tyrimo rezultatai, o ne atkartojami duomenys. Iš skyrių apibendrinimų galima parengti svarias išvadas ir siūlymus.

4. MAGISTRO MOKSLO TIRIAMASIS DARBAS (MTD)

Bendrieji reikalavimai

Mokslo tiriamasis darbas. Rezultatas – magistro baigiamasis darbas ir paskelbta bent viena publikacija tirama tema.

Pedagoginis metodinis darbas. Vienam semestrai skiriama 30 val. arba metams – 60 val. Magistrantas rengia vadovui reikalingą metodinę medžiagą, dalyvauja pratybose ir laboratoriniuose darbuose, taiso bakalauro studijų darbus, išskyrus bakalauro baigiamąjį darbą, surenka naujausią mokslinę literatūrą internete ar bibliotekose, vykdo tyrimus.

Kiekvieną semestrą magistrantas kartu su tiriamuoju darbu pristato tam tikros formos ataskaitą, kurioje vadovas vertina tiriamojo ir pedagoginio darbų planų vykdymą.

Pirmo semestro mokslo tiriamojo darbo ataskaitos rengimo metodiniai nurodymai

Magistrantas pirmame semestru turi suformuluoti baigiamojo darbo temą, parengti tyrimo planą ir vykdymo programą. Ši medžiaga pateikiama MTD ataskaitoje. Užpildoma MTD programa (žr. 14 priedą) ir MTD pirmo semestro ataskaita (žr. 15 priedą).

Tyrimo tikslo ir uždavinių formulavimas – svarbiausias magistranto MTD programos sudarymo etapas, nes čia sudaromas visas būsimo baigiamojo darbo „karkasas“, nuo kurio priklauso tiriamojo darbo pobūdis, informacijos apimtis ir tyrimo metodai. MTD programoje turi būti numatyta, kokią medžiagą ir koku būdu surinkti, kad būtų išspręsti tyrimo uždaviniai ir pasiektas apibrėžtas tikslas, kokia bus naudojama antrinė ir pirminė informacija, kokie bus taikomi metodai pirminei informacijai surinkti (apklausa, stebėjimas, eksperimentas ir kt.).

Pirmo semestro MTD ataskaita

Mokslo tiriamojo darbo ataskaita parengiama ir pateikiama katedrą savaitė prieš gynimą. Šios ataskaitos apimtis (be literatūros sąrašo) – apie 15–20 puslapių. Ataskaitą turi sudaryti:

1. Titulinis lapas.
2. Turinys.

3. Įžanga. Labai trumpai apibrėžiamas mokslinis ar praktinis tyrimo aktualumas, tyrimo problema, pateikiama tyrimo hipotezė, nustatomas tyrimo objektas, formuluojami tyrimo tikslas ir uždaviniai, apibūdinamos palankios ir nepalankios aplinkybės, su kuriomis susidūrė autorius, rengdamas mokslinės literatūros apžvalgą ir mokslo tiriamojo darbo (MTD) programą.
4. Mokslinės literatūros apžvalga tirama tema.
5. Preliminarus magistro baigiamojo darbo planas, MTD pirmo semestro ataskaita ir MTD programa.
6. Literatūros sąrašas. Literatūros sąrašas pateikiama tik literatūra, su kuria magistrantas susipažino. Literatūros sąrašas turi būti parengtas pagal reikalavimus.

Tyrimo tikslo ir problemos formulavimas turi išplaukti iš mokslinės literatūros apžvalgos ir įmonės (organizacijos), kurios duomenų pagrindu nagrinėjama problema, esamos padėties, t. y. parodyti, kad magistrantas pasirinko aktualią teorijos ar praktikos problemą.

Literatūros apžvalga. Remiantis išnagrinėta literatūra, su kuria susipažino magistrantas, turi būti parodyta problemos ir atskirų klausimų nagrinėjimo būklė pasaulyje ir Lietuvoje (kas, kur ir kaip detaliai nagrinėjo magistranto pasirinktą temą). Aptariamose svarbiausios sąvokos, teoriniai modeliai ir jų elementai, išryškinami pastebėti prieštaravimai, pateikiami ir palyginami skirtingi įvairių autorių požiūriai ir argumentai.

Analizuodamas literatūrą magistrantas nesunkiai pastebės, kad į daugelį klausimų nėra vienintelio atsakymo. Į tą patį dalyką žiūrima skirtingai, akcentuojamos skirtingos ypatybės, atsiskleidžia skirtingi požiūriai. Magistrantas turi nebijoti diskutuoti su publikacijų autoriais (nors jie ir būtų pripažinti autoritetai), atskleisti jų samprotavimų silpnas vietas, neįtikinamus faktus ir pan.

Apžvalga turi kiek galima tiksliau įvardyti magistranto analizuojamą problemą ir ją struktūrizuoti. Čia reikia išryškinti tuos su nagrinėjama problema susijusius klausimus, kurie yra svarbūs, bet į juos nėra pakankamai aiškaus atsakymo. Būtent tokie klausimai sąlygoja magistranto darbo reikalingumą, aktualumą, o jų pobūdis, turinys ir sudėtingumas – tyrimo tikslą, uždavinius ir jų sprendimo būdus. Šiame skyriuje pateikta medžiaga turi tapti pagrindu magistro darbo teorinei ir metodologinei dalims.

Antro semestro MTD ataskaitos rengimo metodiniai nurodymai

Antrame semestre magistrantas:

1. Parengia teorinę darbo dalį, tyrimo metodikos pagrindimo pirmąjį variantą.
2. Jeigu numato vykdyti sociologinius tyrimus, tai atlieka žvalgomąjį tyrimą, tikslina tyrimo instrumentariją.
3. Medžiaga įforminama ataskaitoje ir užpildoma MTD antro semestro ataskaita (forma).

Antro semestro MTD ataskaitą turi sudaryti:

1. Titulinis lapas.
2. Turinys.
3. Įžanga. Pateikiama patikslinta I semestre parengta ši studijų darbo dalis.
4. Teorinė darbo dalis. Tikslinga išskirti 2–3 teorinės dalies skyrius. Netikslinga skirstyti į labai mažus (iki 1 puslapio) poskyrius ar skyrelius.
5. Tyrimo metodikos rengimo apmatai. Vertėtų aptarti problemas, iškilusias rengiant tyrimo metodiką.
6. Literatūros sąrašas.

Rašantieji teorinio pobūdžio darbus antro semestro metu turėtų pateikti maždaug du trečdalius numatytos darbo apimties.

Mokslo tiriamojo darbo ataskaita parengiama ir pateikiama į katedrą savaitė prieš gynimą. Šios ataskaitos apimtis nėra griežtai reglamentuojama (gali būti iki 60–70 puslapių).

Trečio semestro mokslo tiriamojo darbo ataskaitos rengimo metodiniai nurodymai

Trečiame semestre magistrantas papildo ir patikslina teorinę darbo dalį, baigia rengti tyrimo metodiką ir surenka taikomosios dalies faktinę medžiagą – statistinę, sociologinę. Visa tai pateikia ataskaitoje. Užpildo MTD trečio semestro ataskaitą (formą).

Ataskaitą turi sudaryti:

1. Titulinis lapas.
2. Turinys.
3. Įžanga.

4. Teorinė darbo dalis.
5. Tyrimo metodikos pagrindimas.
6. Literatūros sąrašas.
7. Priedai. Surinkta faktinė medžiaga.

Šios ataskaitos apimtis nėra griežtai reglamentuojama.

Mokslo tiriamojo darbo ataskaita parengiama ir pateikiama į katedrą savaitė prieš gynimą.

Ketvirto semestro mokslo tiriamojo darbo ataskaitos rengimo metodiniai nurodymai

Ketvirtame semestre magistrantas redaguoja teorinę, metodinę ir praktinę dalis, parengia išvadas ir siūlymus. Jeigu reikia, surenka papildomą faktinę medžiagą – statistinę, sociologinę. Parengia galutinį magistro baigiamojo darbo variantą ir pateikia katedrai. Užpildo MTD ketvirto semestro ataskaitą (formą).

Ketvirtame semestre magistrantas:

- Atlieka faktinės medžiagos analizę.
- Tikslina teorinę darbo dalį.
- Tikslina hipotezes, tikrina hipotezes.
- Jeigu yra reikia, renka papildomą faktinę informaciją.
- Rengia išvadas ir siūlymus. Jeigu tyrimo atranka nėra apskaičiuota statistiškai, tai negalima daryti išvadų generalinei visumai (Lietuvai, regionui), o tik tirtai visumai.
- Redaguoja ir įformina baigiamąjį darbą.

Parengtą studento baigiamąjį darbą vertina vadovas – parašo atsiliepimą. Vadovas sprendžia, ar studento įdirbis yra pakankamas. Jei vadovas nusprendžia, kad darbas nėra tinkamas viešam gynimui kvalifikacinėje komisijoje, apie tai informuoja katedrą ir kvalifikacinę komisiją. Kvalifikacinė komisija tokiu atveju skiria kitą baigiamojo darbo viešo gynimo laiką.

Toliau studentas darbą pateikia recenzentui. Recenzentą skiria katedra. Gavęs baigiamojo darbo vadovo ir recenzento atsiliepimus ir parašus bei konsultanto parašą (jeigu yra konsultantas), studentas baigiamąjį darbą (2 egzempliorius) pateikia katedrai iki gynimo likus 2 savaitėms.

Baigiamasis darbas ginamas kvalifikacinėje komisijoje.

5. STUDIJŲ DARBŲ VIEŠAS GYNIMAS

Viešai yra ginami bakalauro ir magistro baigiamieji darbai, taip pat gali būti ginami kursiniai darbai ar kursiniai projektai.

Bakalauro ir magistro baigiamųjų darbų pristatymo kvalifikacinei komisijai tvarka :

- Kvalifikacinės komisijos pirmininkas pakviečia pretendenta į bakalauro ar magistro kvalifikacinį laipsnį, perskaito darbo pavadinimą, pristato studijų darbo vadovą (-us) ir suteikia autoriui žodį.
- Autorius pristato savo darbą.
- Pranešėjui yra pateikiami klausimai. Juos pateikia kvalifikacinė komisija, taip pat dalyvaujantieji gynime. Pranešėjas atsako į klausimus.
- Recenzentas arba, jeigu jis nedalyvauja gynime, kvalifikacinės komisijos pirmininkas perskaito recenzento įvertinimą.
- Pranešėjas atsako į recenzento pastabas ar klausimus (jeigu jų yra).
- Pasisako vadovas arba, jeigu jis nedalyvauja, perskaitomas jo atsiliepimas raštu.
- Dalyvaujantieji pasisako apie darbo autorių ir jo darbą.
- Baigiamasis pranešėjo žodis. Čia pretendentas pareiškia padėką asmenims, padėjusiems rengti darbą, taip pat kvalifikacinei komisijai.

Baigus studentų grupės darbų pristatymą, kvalifikacinė komisija organizuoja uždarą darbų aptarimą ir paskelbia įvertinimą. Jeigu įvertinimas teigiamas, pretendentas įgyja bakalauro arba magistro kvalifikacinį laipsnį. Jeigu įvertinimas neigiamas, bakalauro ar magistro kvalifikacinis laipsnis nėra įgyjamas. Tokiu atveju tenka darbą taisyti ar iš naujo rengti ir pristatyti kvalifikacinei komisijai nustatytu laiku.

Pranešimas. Parengti pranešimą yra ne mažiau svarbu kaip parašyti patį darbą. Neretai studento įtempto darbo rezultatai lieka neatskleisti ir neįvertinti vien dėl to, kad nebuvo tinkamai pateikti, t. y. pasirinkta netinkama pranešimo struktūra, neatskleistas studento indėlis į mokslo plėtrą, neatskleista rezultatų esmė, netinkamai parengtos ir pademonstruotos vaizdinės priemonės, nesklandi kalba, viršytas laiko limitas ir kita.

Bakalauro baigiamojo darbo pristatymo pranešimui laiką skiria kvalifikacinė komisija, paprastai iki 10 min. Magistro baigiamojo darbo pristatymo pranešimui skiriama iki 15 min. Į pranešimo laiką įskaitomas ir vaizdinės medžiagos demonstravimas. Dar iki 10 min. skiriama atsakymams į klausimus.

Išėjus skaityti pranešimą, darbo pavadinimo kartoti nereikia. Pranešimo forma nėra reglamentuota, tačiau jame turėtų būti tokie darbo sandaros elementai :

- Tyrimo aktualumas, tyrimo problema, hipotezės.
- Tyrimo tikslas, objektas ir tyrimo uždaviniai.
- Tyrimo metodai, tyrimo informacinis aprūpinimas.
- Tyrimo rezultatai, jų taikymo sritys.
- Padėka.

Tyrimo aktualumas. Šiai pranešimo daliai skiriama 1–2 min. Pranešėjas trumpai apibūdina tyrimo problemą, akcentuoja jos tyrimo aktualumą, motyvuoja temos pasirinkimą.

Tyrimo tikslas, objektas, dalykas ir tyrimo uždaviniai. Ši pranešimo dalis pateikiama tokia, kokia yra pateikta darbe.

Tyrimo metodai, tyrimo informacinis aprūpinimas. Ši pranešimo dalis galėtų užimti ne daugiau kaip 2–3 min. Čia nereikia išskirti visos darbo metodologijos. Būtina aptarti tyrimo metodus, spintį, naudotą statistinę, teisinę, sociologinę ar eksperimentų informaciją labai glaustai ir informatyviai.

Tyrimo rezultatai. Jų taikymo sritys. Tai esminė pranešimo dalis. Naudojantis vaizdine ir informacine medžiaga – lentelėmis, diagramomis, grafikais, schemomis ir pan., nuosekliai pateikiami visuose darbo skyriuose išdėstyti tyrimo rezultatai. Visų duomenų pateikti neįmanoma, todėl būtina atrinkti svarbiausius, kurie labiausiai stipindėtų tyrimą ir atskleistų jo vertę. Taigi reikėtų išskirti tuos rezultatus ar reiškinius, kurie leido suformuluoti išvadas. Atskirai skaityti išvadų, pateiktų darbo pabaigoje, nereikia. Pranešimą reikėtų baigti atskleidžiant galimas tolesnes šios problemos tyrimo kryptis.

Kad būtų išvengta netikėtumų darbo gynimo metu, tikslinga pranešimą parengti iš anksto. Patartina jį kelis kartus perskaityti kolegai ir sau pačiam ir taip nustatyti sugaištą laiką. Jeigu pavyktų repetuojamą pranešimą įrašyti į garso ar vaizdo juostą ir pačiam išstudijuoti įrašą, tai labai padėtų jį pagerinti.

Pranešimą reikia vengti skaityti ištisai. Geriau yra laisvai pasakoti apie mintis skaidrėmis. Tačiau pranešimas ar jo tezės gelbsti stresinėje

situacijoje.

Vaizdinės ir informacinės medžiagos pateikimas. Pranešimo tekstui papildyti ar pailiuustruoti būtina vaizdinė ar kita informacinė medžiaga. Be vaizdinės medžiagos tekstas būna skurdus. Viena ar dvi skaidrės būtų per mažai. Žinoma, jų skaičius priklauso nuo tyrimo temos, tačiau pranešimo metu galima parodyti iki 5 skaidrių (spalvotų ar nespaltvotų), kurias būtina trumpai pakomentuoti.

Galima naudoti ir kitą informacinę medžiagą: lankstinukus, tiriamos prekės pavyzdžius ir kita. Svarbu, kad informacinė medžiaga papildytų ar akcentuotų pranešėjo mintis.

Baigiamųjų darbų vertinimas

Dešimtuku (puikiai) įvertinamas originalus mokslinis tyrimas. Tai darbas, kuriame iškeltos naujos idėjos, remiamasi naujausiais moksliniais darbais, tyrimas atliktas nauju teoriniu aspektu, problema Lietuvoje netyrinėta.

Devynetu (labai gerai) įvertinamas originalus mokslinis tyrimas, atitinkantis dešimtuko reikalavimus, tačiau turintis dalinių formalių trūkumų: įforminimo kokybė, nepakankamas literatūros sąrašas, panaudota ne naujausia literatūra.

Aštuonetu (gerai) įvertinamas dalinę mokslinę vertę turintis darbas: trūksta studento požiūrio į vieną ar kitą mokslinę teoriją, siūlymai ir išvados pateiktos nepakankamo lygio, trūksta originalumo, yra formalių trūkumų.

Septynetu (pakankamai) įvertinamas dalinę mokslinę vertę turintis darbas, neišbaigtas, turintis formalių ir įforminimo trūkumų.

Šešetu (patenkinamai) įvertinamas aprašomojo pobūdžio darbas, techniškai tvarkinga kompiliacija, skirta mažai nagrinėtai temai.

Penketu (patenkinamai) įvertinama kompiliacija, turinti formalių ir įforminimo trūkumų.

LITERATŪRA

1. Gudonavičiūtė V., Martinkus B., Sakalas A. (1994) *Statistiniai ir ekonominiai grafikai: Metodinė priemonė*. Kaunas: Technologija.
2. Jakimavičius Č., Kytra S., Petrauskas A. (1987) *Studentiškos techninės dokumentacijos struktūra ir apiforminimas*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
3. Kardelis K. (2002) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: Vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
4. Kastanauskaitė D., Urbonas V. (1995) *Bakalauro darbas: Metodiniai nurodymai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
5. Krupavičius A. (2006) *Literatūros citavimas tekste*. (Rankraštis). Kaunas: KTU Socialinių mokslų fakultetas.
6. *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977-1998* (1998). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidimo institutas.
7. Rienecker L., Jorgensen P. S. (2003) *Kaip rašyti mokslinį darbą* (Vertimas iš danų kalbos). Vilnius: Aidai.
8. *Studentų techninės dokumentacijos parengimo tvarka: Metodinė priemonė* (1994). Klaipėda: Klaipėdos universitetas.

1 PRIEDAS

PARENGTO BAKALAURO BAIGIAMOJO DARBO
SAVARANKIŠKUMO PATVIRTINIMAS

Patvirtinu, kad parengtas bakalauro baigiamasis darbas

(įrašyti pavadinimą)

- atliktas savarankiškai ir nebuvo kaip visuma pateiktas jokiam dėstomajam dalykui atsiskaityti šiame ar ankstesniuose semestruose;
- nebuvo pateiktas atsiskaityti kitame KTU fakultete arba kitoje Lietuvos aukštojoje mokykloje;
- turi visas į bakalauro baigiamojo darbo literatūros sąrašą įtrauktą informacijos šaltinių nuorodas.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

(data)

2 PRIEDAS

TYRIMO METODIKOS PAGRINDIMO PAVYZDŽIAI

Pateikiame tyrimo metodikos pagrindimo pavyzdį iš L. Siaurusevičienės (2004) magistro baigiamojo darbo.

Siaurusevičienė L. (2004) *Prekės ženklo vertės nustatymas. Verslo administravimo magistro baigiamasis darbas. Studijų programa 62103S137*. Vadovė doc. dr. R. Vaitkienė. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas.

3.2. Tyrimo metodikos pagrindimas

Tyrimo tikslas – įvertinti prekės ženklo „Tarybinės pieno dešrelės“ vertę.

Tyrimo metodo pasirinkimas

Prekės ženklo vertei nustatyti pasirinktas metodas remiantis teorinėje dalyje pateiktais vertinimo modeliais apie prekės ženklus bei atsižvelgiant į pirminių duomenų rinkimo galimybes ir apribojimus. Prekės ženklo vertę galima tyrinėti ir vertinti įvairiomis kryptimis, tačiau vertinimui atlikti pasirinktas psichografinių arba į elgseną orientuotų vertinimo modelių grupės modelis dėl šių priežasčių:

UAB „Samsonas“ naudodamas prekės ženklą „Tarybinės pieno dešrelės“ tikisi, kad:

- prekės ženklas pozicionuoja akcentuojant aukštą išskirtinę prekės kokybę ir savitą skonį;
- vartotojams gerai žinomas;
- būdingas augantis vartotojų lojalumas.

UAB „Samsonas“ nesutiko atskleisti finansinių duomenų, reikalingų nustatyti prekės ženklo vertę pinigine išraiška, be to finansiniai duomenys nebūtų buvę naudingi tyrimui dėl šių priežasčių:

- įmonėje nėra apskaitomas prekės ženklas kaip nematerialus turtas;
- išlaidos (investicijos), skirtos prekės ženklo vertės kūrimui ir didinimui yra apskaitomos kaip sąnaudos.

„Tarybinių pieno dešrelių” prekės ženklo vertės tyrimas atliekamas pirmą kartą, todėl nėra pirminių duomenų, reikalingų vertės pokyčio įvertinimui.

teorinėje dalyje nagrinėtų prekės ženklo vertės įvertinimo modelių ribotas vertės apskaičiavimo metodikos atskleidimas.

Dėl šių priežasčių pasirinktas prekės ženklo „Tarybinės pieno dešrelės” vertinimas, atskleidžiantis **vertę vartotojo atžvilgiu**. Remiantis teorinėje darbo dalyje išskirtais pagrindiniais prekės ženklo vertinimo kriterijais D. Aaker pateiktu *Prekės Ženklo Vertė Dešimt vertinimo modelių*, buvo sudarytas tyrimo instrumentarijus (žr. 8 ir 9 priedus). Čia tiriamieji klausimai suskirstyti į penkias dalis pagal „Prekės Ženklo Vertė Dešimt” modelyje išskirtas kategorijas:

- Žinomumo matas

Prekės ženklo žinomumas. Tiriama, ar prekės ženklas dėl savo unikalių bruožų yra atskiriamas tarp kitų prekės ženklų – tai taip pat įvertina reklamos kampanijų efektyvumą. Būtent lojalumas ir skatinimas įsigyti prekę sukuriamas šioje srityje.

- Asociacijų / išskyrimo matas. Asociacijų / išskyrimo matas atskleidžia, ar prekės ženklui būdingi bruožai, išskiriantys jį iš kitų prekės ženklų pagal gautą vertę, savybes ir asociacijas su įmone.

⇒ *Gauta vertė*. Tiriama, ar prekės ženklas yra vertas tiek, kiek už jį moka vartotojai (kainos ir kokybės santykis) ir ar vartotojams yra priežasčių rinktis kitą konkurencingą prekės ženklą. Gautos vertės lygis yra pagrindas pakartotiniams prekės pirkimams.

⇒ *Prekės ženklo ypatingos savybės*. Šis aspektas ypač svarbus tyrimui, kai rinkoje yra daug panašių prekių su mažai besiskiriančiomis funkcinėmis savybėmis, todėl prekės ženklas turi turėti unikalių bruožų, leidžiančių jį atskirti/ išskirti nuo kitų prekių ženklų.

⇒ *Asociacijos su įmone*. Dažniausiai prekės ženklas susijęs su įmone, kurios įvaizdis taip pat svarbus kaip ir prekės ženklo. Tiriama, ar prekės ženklavimui naudojamas įmonės ženklas yra atpažįstamas ir palankiai vertinamas.

- Gauta kokybė / lyderiavimo matas

⇒ *Gauta kokybė*. Tiriama ar konkurencingi prekių ženklai yra pranašesni kokybės atžvilgiu.

⇒ *Lyderiavimas / populiarumas*. Vertinama, ar tiriamas prekės ženklas yra savo produktų grupės lyderis, ar jo populiarumas yra augantis/ mažėjantis, ar reikalingos inovacijos.

- Lojalumo matas

⇒ *Kainos premija*. Įvertinama papildoma kaina, kurią vartotojai pasiruošę mokėti už prekės ženklą, kitaip sakant įmonės potencialios pajamos dėl prekės ženklo naudojimo.

⇒ *Pasitenkinimas / lojalumas*. Tiriamas vartotojo pasitenkinimo lygis prekės ženklu bei jautrumas kainos pokyčiams. Tai leidžia vartotojus suskirstyti į lojalus vartotojus, ieškančius prekių mažesnėmis kainomis bei tuos, kurie yra ir lojalūs, tačiau kaina jiems taip pat yra svarbus kriterijus pasirenkant prekę.

- Rinkos elgsenos matas

⇒ *Rinkos dalis*. Įvertinant rinkos dalį, gaunamas vartotojų prekės ženklo suvokimo ir pasitenkinimo juo matas, jei rinkos dalis turi tendenciją mažėti, tuomet dažniausiai ir vartotojų vertinimai prekės ženklo atžvilgiu linkę prastėti ir priešingai: jei vartotojų prekės ženklo vertinimai turi tendenciją gerėti, tuomet rinkos dalis gali būti auganti (taip pat tiriama ir produkto pardavimų apimčių pokytis).

⇒ *Paskirstymas*. Prekės ženklo stiprumas matuojamas įvertinant ir paskirstymą – paskirstymo kanalų dalyvių dydis, reputacija ir jų aptarnaujantis personalas įvertinamas atsižvelgiant į jų indėlį prekės ženklo vertei.

Pirmos keturios kategorijos atspindi vartotojo prekės ženklo ir gautos vertės suvokimą, penktoji dimensija atskleidžia informaciją, gautą iš rinkos.

Remiantis finansinių institucijų patirtimi svarstant prekės ženklų įkeitimo galimybes, prekės ženklas laikomas vertingu, jei jis

užima ne mažiau kaip 15 – 20 % rinkos. Tyrime jis laikomas kriterijumi prekės ženklo vertei nusakyti.

Tyrimui atlikti pasirinktas *žvalgomasis metodas*, duomenų rinkimo metodas – *struktūrizuota respondentų apklausa*. Šis pirminių duomenų rinkimo metodas yra patogus dėl kelių priežasčių:

- ⇒ lyginant su kitais tyrimo metodais, palyginti lengvas ir nesudėtingas, tyrimo metu gauta informaciją lengviau sisteminti ir apdoroti;
- ⇒ anketa anonimiška, todėl respondantai laisviau ir, tikėtina, sąžiningiau atsakinės į klausimus;
- ⇒ mažesnė nesuprastų ir nelogiškai atsakytų klausimų tikimybė.

Tyrimui pasirinktas kiekybinis tyrimas, apskaičiuotus duomenis siekiant išplėsti tiriamai visumai – suaugusiems Kauno miesto gyventojams. Formuojant atranką taikyta neatsitiktinė kvotinė atranka pagal du kriterijus:

- amžių;
- socialinę padėtį.

Pasirinktas kiekybinis tyrimas turi ir apribojimų, kadangi taikant struktūrizuotą apklausą respondentams pateikiamas ribotas kiekis atsakymo variantų pasirinkimui, pilnai neatspindintys atsakymo pasirinkimo motyvų ir priežasčių.

Tyrimo eiga

Tyrimas buvo atliekamas kovo – balandžio mėnesiais. Tyrimo metu apklausta 200 respondentų Kauno mieste, 2 anketos buvo sugadintos dėl netinkamo atsakymų žymėjimo, 3 anketos nebuvo gražintos.

Apklausos metu surinkti pirminiai duomenys apdoroti *MC Office Excell* programa, buvo naudojami analizei atlikti ir išvados formuluoti.

Pateikiame tyrimo metodikos pagrindimo pavyzdį iš Malinauskienės E. (1999) magistro baigiamojo darbo.

E. Malinauskienė (1999) *Išperkamosios nuomos paslaugų vartotojų elgsenos ypatumai*. Verslo administravimo magistro baigiamasis darbas. Studijų programa 62103S137. Vadovė doc. dr. L. Bagdonienė. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, Administravimo fakultetas.

3.2. Tyrimo metodika

Apibendrinant literatūroje sutinkamus mokslininkų požiūrius į vartotojų elgseną, galima išskirti keletą esminių teiginių, kuriais grindžiama šiame darbe atlikto tyrimo objekto pasirinkimas ir tyrimo struktūra.

1. Daugiausiai nagrinėta ir plačiausiai pripažįstama yra *mąstančio vartotojo* paradigma, kai kuriuose šaltiniuose sutinkama *informacijos apdorojimo* perspektyvos pavadinimu. Ji teigia, kad vartotojas renka informaciją apie alternatyvas, vertina kiekvienos jų teikiamą naudą ir priima racionalų bei išmintingą sprendimą. Šie veiksmai vyksta nuoseklia seka, kuri buvo struktūrizuota ir pavadinta sprendimų priėmimo procesu.

2. Paslaugų vartotojų elgsenos ypatumai taip pat nagrinėjami remiantis tradiciniu sprendimų priėmimo procesu, pritaikius jį paslaugos specifikai.

3. Literatūroje dominuoja prekių ir paslaugų vartotojų elgsenos lyginimas kiekviename sprendimų priėmimo proceso etape ir tuo remiantis akcentuojami elgsenos skirtumai.

Šios apibendrintos mokslinės idėjos sąlygojo prielaidą, kad, vartotojų elgsenos išsityjant konkrečią prekę ir konkrečią paslaugą, lyginamoji analizė leis geriausiai atskleisti paslaugos vartotojų elgsenos ypatumus.

Tyrimo objektas. Išperkamosios nuomos paslaugos vartotojų elgsenos, kaip tyrimo dalyko, pasirinkimą sąlygojo keletas priežasčių. Finansinės paslaugos yra artimos grynoms paslaugoms, kurias sunku iš anksto įvertinti. Joms būdingos aukšto laipsnio patirties ir aukšto laipsnio patikimumo savybės, t. y. vartotojas negali įvertinti

Išperkamosios nuomos paslaugos savybių prieš jos pirkimą, gali būti sudėtinga tai padaryti ir vartojimo metu ar net po vartojimo. Tyrėjui šių savybių buvimas gali padėti geriau identifikuoti vartotojų elgsenos ypatumus. Antra vertus, vartotojų pasitikėjimas ir naudojimasis išperkama nuoma sparčiai auga, todėl naudinga pažinti ir suprasti šios paslaugos vartojimo elgseną.

Lyginamajai vartotojų elgsenos analizei atlikti iš prekių kategorijos pasirinktas asmeninis kompiuteris. Renkantis prekę tyrimui, vieni svarbiausių kriterijų buvo aukštas pirkėjų įsitraukimo į pirkimą laipsnis ir aukštas rizikos suvokimo laipsnis, t.y. išplėsto problemos sprendimo elgsena. Šios savybės yra būdingos brangioms ir sudėtingoms vartojimo požiūriu prekėms, kurių pirkimas nėra sąlygotas inertiškumo ar įpročio. Išplėsto problemos sprendimo atveju vykstantis sprendimo priėmimo procesas yra sudėtingas, reikalauja daugiau vartotojo laiko ir pastangų, vartotojas daugiau dėmesio skiria pirkimo vertinimui, todėl tyrėjas gali atrasti ir išryškinti įdomesnius elgsenos aspektus, nei tirdamas ribotą problemos sprendimą. Reikia pastebėti, kad kompiuterių pirkimo, ypač išperkamosios nuomos būdu, apimty pasitaruoju metu taip pat sparčiai auga.

Tyrimo hipotezės. Remiantis teorinėje darbo dalyje išryškintais teoriniais paslaugų vartotojų elgsenos ypatumais, buvo iškeltos šios tyrimo hipotezės:

1. Ieškodami informacijos apie išperkamosios nuomos paslaugas, skirtingai nei rinkdamiesi kompiuterį, vartotojai pasikliauja mažesniu skaičiumi informacijos šaltinių ir labiau pasitiki asmeniniais šaltiniais.
2. Vartotojai, skirtingai nei rinkdamiesi kompiuterį, pasirenka tinkamiausią išperkamosios nuomos paslaugų alternatyvą iš mažesnio jų skaičiaus ir tam skiria mažiau laiko bei pastangų.
3. Išperkamosios nuomos paslaugų vartotojams, skirtingai nei kompiuterio pirkėjams, labiau būdingi pakartotiniai pirkimai ir lojalumas pasirinktai šių paslaugų bendrovei, tačiau savo nepasitenkinimą jie rečiau reiškia tiesiogiai šios paslaugos teikėjui.

Vartotojų elgsenos, įsigyjant kompiuterį išperkamosios nuomos būdu, tyrimas atliktas anketinės apklausos būdu. Anketos klausimai atspindi vartotojo sprendimo priėmimo procesą: poreikio atsiradimą, informacijos paiešką, alternatyvų pasirinkimą ir vertinimą po pirkimo (į priedas). Neiškirtas elgsenos pirkimo metu etapas, nes paslaugose šis

etapas sutampa vertinimu po pirkimo.

Tiriant poreikio naudotis išperkamosios nuomos paslaugomis ir įsigyti kompiuterį atsiradimą, respondentams pateikta grupė atsakymų variantų, kuriuos, remiantis Engel, Blackwell ir Miniard vartotojų elgsenos modeliu, galima suskirstyti į asmeninius veiksnus, sąlygojančius poreikio atsiradimą, ir aplinkos veiksnus.

Vartotojų elgsena įsigyjant kompiuterį išperkamosios nuomos būdu informacijos paieškos etape tiriama keletu skirtingų aspektų:

1) siekiama išsiaiškinti, kiek skirtingų informacijos šaltinių naudoja vartotojai ieškodami informacijos apie išperkamosios nuomos paslaugas ir apie kompiuterius. Respondentams pateikti atsakymų variantai atspindi Beatty ir Smith (1987) identifikuotas keturias informacijos šaltinių grupes:

- *žiniasklaida* (straipsniai, spaudoje, televizijos reportažai ir pan.),
- *pardavėjo pateikiama informacija* (reklaminiai skelbimai, brošiūros, lankstinukai),
- *asmeniniai šaltiniai* (pažįstamų, draugų, bendradarbių nuomonė),
- *neutralūs šaltiniai* (vartotojų atsiliepimai internete, parduotuvės darbuotojai ir pan.).

Kai kurios šių grupių (žiniasklaida ir neutralūs šaltiniai) yra išskaidytos į keletą atsakymų variantų, kad būtų galima sudaryti galimybes respondentui pasirinkti kaip galima priimtinesnį atsakymo variantą. Mažiau nei 3 informacijos šaltiniai reiškia, kad naudojamas mažas informacijos šaltinių skaičius, 3 – 4 šaltiniai reiškia vidutinį, o 5 ir daugiau šaltinių – didelį naudojamų informacijos šaltinių skaičių.

2) siekiama nustatyti, kokiais informacijos šaltiniais – asmeniniais ar neasmeniniais – vartotojas labiau pasitiki rinkdamasis išperkamosios nuomos paslaugą ir kompiuterį. Asmeniniais šaltiniais laikoma iš lūpų į lūpas perduodama informacija, neasmeniniais – reklaminiai skelbimai, informacija spaudoje, pardavėjų konsultacijos ir pan. (Gabbott, Hogg, 1998).

Alternatyvų vertinimo prieš pasirenkant išperkamosios nuomos paslaugą arba kompiuterį tyrimas apima tris skirtingus aspektus. Pirmiausia siekiama nustatyti iš kelių alternatyvų respondentas pasirenka lizingo bendrovę ir kompiuterį. Pasirinkimas iš vienos arba dviejų alternatyvų reiškia mažą, iš trijų arba keturių alternatyvų – vidutinį, o daugiau nei keturių – didelį alternatyvų vertinimo skaičių.

(Reese, LaForge, 1995).

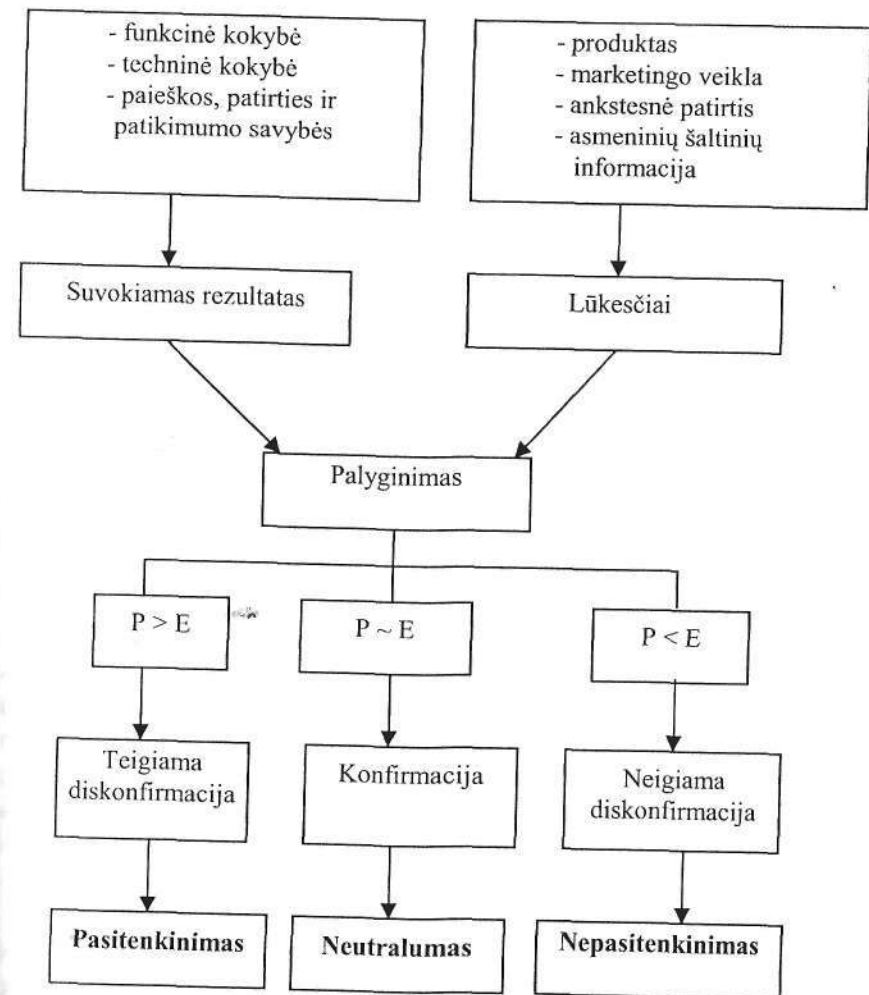
Savybių, kurios vertinamos prieš pasirenkant išperkamosios nuomos paslaugą ir kompiuterį, surikiavimas pagal svarbą leidžia identifikuoti, kurioms iš jų vartotojas atiduoda pirmenybę. Respondentams surikiavus visas pateikiamas savybes pagal svarbą, skaičiuojamas kiekvienos savybės įvertinimo vidurkis ir, remiantis gautomis vidutinėmis reikšmėmis, išskiriamos svarbiausios ir mažiausiai svarbios išperkamosios nuomos ir kompiuterio savybės.

Alternatyvos pasirinkimui skirto laiko ir pastangų laipsniui nustatyti pateikiami keturi teiginiai, kurie surikiuoti nuo žemiausio laiko ir pastangų laipsnio (vartotojas renka alternatyvą, kurią teigiamai įvertino bent pagal vieną kriterijų) iki aukščiausio (vartotojas išskiria svarbiausius vertinimo kriterijus ir pasirenka tą alternatyvą, kuri geriausiai šiuos kriterijus atitinka).

Vartotojų pasitenkinimo išperkamosios nuomos paslauga ir kompiuteriu tyrimo metodologiniu pagrindu pasirinkta diskonfirmacijos paradigma (Hill, 1985). Ją sudaro trys pagrindiniai elementai:

- 1) išankstinis vertinimo pagrindas (pavyzdžiui, lūkesčiai);
- 2) suvokiamo rezultato palyginimas su lūkesčiais;
- 3) po pirkimo ar vartojimo sekantis vertinimas (ar rezultatas viršijo lūkesčius, ar juos atitiko, ar lūkesčių nepateisino), sukeliantis pasitenkinimą arba nepasitenkinimą.

Diskonfirmacijos paradigmos aiškinimo schema pateikta 7 paveiksle.

Čia P = suvokiamas rezultatas
E = lūkesčiai

7 pav. Diskonfirmacijos paradigmos principinė schema (Hill, 1985)

Remiantis šia priklausomybe, siekiama nustatyti vartotojų pasitenkinimo laipsnį pasirinktais išperkamosios nuomos bendrove ir kompiuteriu (patenkinimas, nepatenkinimas ar neutralus) bei pasitenkinimo laipsnio įtaką tolesnei elgsenai, susijusiai su pakartotiniu pirkimu ar nepasitenkinimo išreiškimo forma.

Siekiant nustatyti ryšį tarp pasitenkinimo išperkamosios nuomos paslauga bei kompiuteriu ir jo raiškos formos, išskiriami trys aspektai: pakartotinių pirkimų galimybė, vartotojo lojalumas ir lojalumo nebuvimas. Pakartotinių pirkimų galimybė reiškia, kad vartotojas esant reikalui dar kartą naudotųsi to paties teikėjo paslaugomis ir pirtų tokią pačią prekę. Lojalus vartotojas rekomenduotų paslaugos teikėją ar prekę kitiems vartotojams. Lojalumo nebuvimas pasireiškia tuomet, kai vartotojas, net ir būdamas patenkinamas, pakartotinai nepirtų tos pačios prekės ir nesinaudotų to paties teikėjo paslauga. Lojalumo nebuvimas atspindi žemiausią, pakartotiniai pirkimai – vidutinio laipsnio, o lojalumas – aukščiausią pasitenkinimo raiškos formą.

Vartotojų nepasitenkinimo raiškos formai tirti pritaikytos trys nepasitenkinimo alternatyvos, kurias išskyrė Day ir Landon (1977): neutrali pozicija, asmeniniai veiksmai ir vieši veiksmai. Neutrali pozicija pasireiškia tuo, kad vartotojas apie savo nepasitenkinimą su niekuo nekalba, tačiau ateityje vargu ar pakartotinai naudosis tos pačios išperkamosios nuomos bendrovės paslaugomis arba pirs to paties gamintojo kompiuterį. Asmeniniai veiksmai apima nepasitenkinimo reiškimą draugams, pažįstamiems ar bendradarbiams, t.y. tam ratui žmonių, su kuriais vartotojas nuolat bendrauja. Vieši veiksmai būna tuomet, kai vartotojas išreiškia savo nepasitenkinimą paslaugos teikėjui arba prekės gamintojui. Pirmoji alternatyva reikštų žemiausią, antroji – vidutinio laipsnio, trečioji – aukščiausią nepasitenkinimo išraišką.

Apklauskos organizavimas. Kadangi išperkamosios nuomos paslaugų vartotojų elgsenos analizė apėmė tiek elgseną prieš pirkimą, tiek po pirkimo ir vartojimo, vienas svarbiausių respondentų atrankos kriterijų buvo tas, kad apklauskos dalyviai būtinai turėjo būti įsigiję kompiuterį išperkamosios nuomos būdu.

Tyrimas anketinės apklauskos būdu buvo atliktas Kaune 2003 metų kovo – balandžio mėnesiais.

Vykdam atrankinį tyrimą, būtina apibrėžti tiriamąją visumą (populiaciją) ir imties dydį. Atliekant išperkamosios nuomos paslaugų vartotojų elgsenos tyrimą, tiriamosios visumos nustatymo požymiais gali būti:

a) išperkamosios nuomos paslaugų bendrovių keliamas reikalavimas, kad asmuo būtų susietas darbo santykiais su fiziniu ar juridiniu asmeniu,

b) potencialaus vartotojo darbo užmokesčio dydžio suma,

c) vienam šeimos asmeniui liekanti pajamų, sumokėjus išperkamosios nuomos mokesčius, suma, pavyzdžiui, 500 Lt.

Kadangi nepavyko rasti statistinių duomenų apie Kauno miesto dirbančių asmenų pasiskirstymą pagal darbo užmokestį, o sumą, liekančią vienam šeimos asmeniui po išperkamosios nuomos mokesčių sumokėjimo, kaip reikalavimą nustato ne visos bendrovės, be to, šios sumos dydis svyruoja, tiriamoji visuma apibrėžta vadovaujantis darbo santykių kriterijumi. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2001 metais vidutinis metinis užimtųjų skaičius Kauno mieste buvo 176 700 asmenų (www.std.lt, 2003). Taigi tiriamąją populiaciją sudaro 176 700 žmonių.

Magistro baigiamajam darbui parengti apsiribota žvalgomoju tyrimu. Žvalgomasis tyrimas priskiriamas netikimybiniam tiriamųjų grupių parinkimo būdams (Kardelis, 1998). Pasak V. Čekanavičiaus ir G. Murausko (2001), netikimybinės imties atveju elementai į imtį įtraukiami atsižvelgus į ekspertų nuomonę. Dėl subjektyvumo negalima palyginti kelių taip sudarytų imčių. Tokios imtys nereprezentatyvios ir jų rezultatų neįmanoma apibendrinti visai populiacijai. Tuo remiantis ir buvo pasirinktas imties dydis. Respondentams išdalinta 130 anketų, iš jų 3 negrąžintos, o 7 – sugadintos (anketų grįžtamumas – 92,3 proc.). Respondentai atrinkti „griūžtės“ principu.

Tyrimo rezultatai apdoroti Microsoft Excel programa.

Pateikiame tyrimo metodikos pagrindimo pavyzdį iš N. Daniulaitienės ir L. Šlajutės bakalauro baigiamojo darbo.

Daniulaitienė N., Šlajutė L. (1999) *Bankų vaidmuo įmonės importuotojo rizikos valdyme*: Verslo administravimo bakalauro baigiamasis darbas. Studijų programa 61203S115. Vadovė doc. dr. I. Mačerinskienė. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, Administravimo fakultetas

4. LIETUVOS ĮMONIŲ UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKOS VALDYMO TYRIMO METODIKOS PAGRINDIMAS

4.1. Matricos sandara

Siekiant ištirti, kokią reikšmę Lietuvos įmonių veiklos efektyvumui turi atskiros užsienio prekybos rizikos rūšys bei kaip įmonės šią riziką valdo, buvo pasirinktas *matricinės formos* tyrimo instrumentarijus. Matricos pagrindą sudaro (12 pav.):

- horizontalioji ašis - pagrindinės rizikos rūšys, su kuriomis susiduria importo eksporto įmonės;
- vertikaliuoji ašis - įmonės veiklos efektyvumą sąlygojantys veiksniai.

Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Pagrindinės rizikos formos užsienio prekyboje				

12 pav. Matricos sandara

Diskutuoiant tarpusavyje ir su darbo vadove, kiekviename iš rizikos rūšių ir efektyvią įmonės veiklą sąlygojančio veiksnio santykių bandyta išskirti kuo daugiau kriterijų. Didžioji dalis šių kriterijų netiriama, kadangi šiame darbe nėra juos pagrindžiančios teorijos. Egzistuoja tikimybė, jog šie kriterijai gali būti ir ne visiškai tiksliai suformuluoti, kadangi, juos išskirdamos, darbo atlikėjos rėmėsi ne

literatūra, o tik pačių iškeltomis hipotezėmis. Netiriami kriterijai buvo formuluojami, siekiant numatyti kitas importo eksporto įmonių veiklos problemines sritis, kurias reikėtų ištirti ateityje.

Analizuojami tie kriterijai, kurie tiesiogiai susiję su sritimis, kuriose importo eksporto įmonei gali padėti bankas. Tačiau iš jų taip pat tiriami tik tie, kurių teorinis pagrindimas pateiktas šiame darbe.

Iš viso buvo išskirti 55 tyrimo kriterijai. Iš jų 18 susiję su bankų vaidmens įmonės užsienio prekybos rizikos valdyme tyrimu. Iš šių 18 kriterijų šiame darbe tiriama 10. Likusieji 8 kriterijai – prioritetingi būsimųjų tyrimų sritis.

Nors kai kuriose celėse išskiriama po kelis kriterijus, kitose jų nerasta. Nerasti kriterijai matricoje žymimi „-“.

Visi išskirti kriterijai ir tuščios celės numeruojamos pagal jų vietą matricoje. 4.1.1. Horizontalioji matricos ašis

Horizontaliojoje matricos ašyje pateikiamos pagrindinės rizikos rūšys, išskirtos Willsher (1995) (13 pav.) Jos aptartos teorinėje darbo dalyje. Šio autoriaus užsienio prekybos rizikos rūšių skirstymas pasirinktas dėl to, kad jis pateikia jas išsamiausiai, o tai labai svarbu, norint atlikti tikslų tyrimą.

1. Korporacinė rizika	2. Politinė ir naujų rinkų rizika	3. Sandorio neįgyvendinimo rizika	4. Pervėžimo rizika	5. Valiutos kurso kitimo rizika	6. Palūkanų dydžio rizika
7. Užstato rizika	8. Dokumentacijos rizika	9. Kainodaros rizika	10. Pinigų pervedimo rizika	11. Banko rizika	

13 pav. Užsienio prekybos rizikos rūšys – horizontalioji matricos ašis

Kai kurioms iš šių rizikos rūšių, net ir susijusioms su bankų veikla, dėl darbo apimties trūksta teorinio pagrindo, kadangi joms reikalinga atskira analizė. Tai pasakytina apie valiutos kurso kitimo riziką bei palūkanų dydžio riziką. Nors pastaroji ir susijusi su dokumentiniais akredityvais, manytume, jog jai reiktų atskiro tyrimo. Be to, probleminė tyrimo kriterijų formulavo sritis buvo ir užstato rizika. Ji labiau aktuali bankams, todėl atliekant tyrimą iš įmonės pozicijų, užstato rizikos stulpelyje kriterijų išskiriama mažai.

Vis tik į matricą įtraukiame visas rizikos rūšis, kadangi manome, jog ateityje, įgijus daugiau teorinių žinių, tuščiose celėse bus galima suformuluoti naujų tyrimo kriterijų.

4.1.2. Vertikaliųjų matricos ašis

Vertikaliąją matricos ašį išdėstyti efektyvią komercinės ar gamybinės įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai. Vertikaliųjų matricos ašis – tai darbo atlikėjų įnašas, kadangi pagrindiniai efektyvios komercinės ar gamybinės įmonės veiklos veiksniai, kuriuos pasiekusi, įmonė gauna galutinį rezultatą – pelną – išsiaiškinti po ilgų diskusijų tiek tarpusavyje, tiek su darbo vadovu. Šie veiksniai skiriami, remiantis įmonės aplinkos skirstymu į mikro – ir makroaplinką (14, 15 pav.). Tačiau ne visi išskirti veiksniai dėl vieno ar kitų priežasčių įtraukiami į matricą. Žemiau pateikiamas kiekvieno veiksnio aktualumo pagrindimas bei priežastys, kodėl nuo kai kurių veiksmų šiame tyrime atsisakoma.

1. Makroaplinkos veiksniai	
1. 1. Palanki mokesčių sistema	Įtraukiami į matricą veiksniai
1. 2. Palankūs įmonės veiklą reglamentuojantys įstatymai	
1. 3. Aukštas technologijų lygis	
1. 4. Teigiamas ar neutralus įmonės produkto/ prekės poveikis gamtinei aplinkai	Neįtraukiami į matricą veiksniai
1. 5. Palankus produkto/ prekės vertinimas priklausomai nuo šalies kultūros aspektų	

14 pav. Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys makroaplinkos veiksniai – vertikaliųjų matricos ašis

1.1. Palanki mokesčių sistema

Užsienio prekyboje, be įprastinių mokesčių, mokamų prekiaujant šalies viduje, įmonės moka ir kitus mokesčius: muito, akcizo ir pan. Šie mokesčiai glaudžiai susiję su kiekvienos valstybės vykdoma importo eksporto politika. Keisdama užsienio prekybos mokesčių dydį, valstybė skatina produktų išvežimą iš šalies ar įvežimą į šalį.

Užsienio prekybos mokesčiai turi didelės įtakos, įmonei priimant sprendimą pirkti konkretų produktą iš užsienio šalies ar ne, parduoti produktą vietinėje ar užsienio rinkoje.

1.2. Palankūs įmonės veiklą reglamentuojantys įstatymai

Šalies viduje įmonių veiklą reglamentuoja daugybė kartais prieštaringų įstatymų. Įmonei plečiant veiklą už šalies ribų, susiduriama su tokiais problemomis kaip skirtinga kitos šalies teisinė reglamentacija. Teisinė importo ir eksporto įmonių reglamentacija taip pat skirtinga, todėl prieš pradėdama veiklą įmonė turi išsiaiškinti, kokia veikla labiau verta užsiimti, sprendžiant pagal galiojančius įstatymus. Ypač tai reikalinga specifinėms veiklos rūšims, susijusioms su kenksmingų medžiagų, (chemikalų, trąšų ir pan.), alkoholio, tabako gaminių prekyba.

1.3. Aukštas technologijų lygis

Bendras šalies technologijų lygis daro didelę įtaką konkrečios įmonės produktams, komunikacijų su užsienio partneriais kokybei, prekių transportavimui. Technologijų išsivystymo lygis labai įtakojamas bendros šalies ekonominės padėties ir vyriausybės vykdomos užsienio politikos. Su skirtingų komunikacijos technologijų sukeliamomis problemomis akivaizdžiai susidūrė viena iš šio darbo atlikėjų: skambindama Švedijoje esantiems potencialiems įmonės partneriams išgirdo autoatsakovo informaciją persijungti prie skaitmeninės linijos ir surinkti, pavyzdžiui, 4, jei nori kalbėti su įmonės vadovu. Įmonėje, kurioje dirbo darbo atlikėja, skaitmeninės linijos įvesta nebuvo, todėl kiekvieną kartą Švedijoje esančiam partneriui įmonės darbuotojai turėjo skambinti per telefono operatorių.

Tokie pavyzdžiai kaip šis yra trukdžiai jau pradiniam ryšių su užsienio partneriu užmezgimo etape. Toliau susiduriama su senais įrengimais, gaminančiais žemos kokybės ir didesnių kaštų produktus, prastos kokybės transportavimo priemonėmis ir t. t. Visa tai sąlygoja konkrečios įmonės galimybes pelningai parduoti ar pirkti prekes iš kitos šalies.

1.4. Teigiamas ar neutralus įmonės produkto / prekės poveikis gamtinei aplinkai

Šis veiksnys susijęs su gamtine įmonės ir jos vartotojų aplinka. Užsienio prekyboje tai susiję su specifinių prekių rūšių, galinčių neigiamai įtakoti gamtą, pardavimo bei gamybos reglamentavimu

skirtingose šalyse. Be to, čia egzistuoja ir tokia problema kaip kenksmingos gamybos iškėlimas į silpniau išsivysčiusias šalis. Pastaruoju metu ši problema pradeda kelti ir Lietuvoje.

Kadangi šis veiksnys su nagrinėjamomis problemomis teorinėje dalyje tiesiogiai nesusijęs, į matricą jis neįtraukiamas.

1. 5. Palankus produkto / prekės vertinimas priklausomai nuo šalies kultūros aspektu

Kultūrinė aplinka daro didelę tam, kaip produktą/ prekę priims vartotojai, kurių pirkimo motyvus, be kita ko, stipriai įtakoja tradicijos bei pirkimo patirtis. Jei tam tikros šalies vartotojai į prekę reaguoja neigiamai, aišku, jog tos šalies įmonė šios prekės nebus linkusi importuoti jų iš kitos šalies.

Kadangi šis veiksnys įmonės veikloje būtų tiriamas marketingo skyriaus, nuo jo šiame tyrime atsiribojama.

Kaip matyti matricoje, makroaplinkos veiksnių sankirtoje su rizikos rūšimis darbo atlikėjos kriterijų, kurie bus tiriami šiame darbe, neišskyrė. Tai lėmė apsibrėžta tema - bankų vaidmuo įmonės, o ne visos šalies užsienio prekyboje.

Taigi matricoje bei visame tyrime didžiausias dėmesys kreipiamas į įmonės **mikroaplinkos veiksnius**. Nors ir iš šių išskirtų veiksnių į matricą įtraukiami taip pat ne visi (15 pav.).

2. Mikroaplinkos veiksniai	
2. 1. Patikimi partneriai	Įtraukiami į matricą veiksniai
2. 2. Pakankamos apyvartinės lėšos	
2. 3. Geros kokybės prekė	
2. 4. Efektyvūs kaštai	
2. 5. Efektyvios marketingo pastangos	Neįtraukiami į matricą veiksniai
2. 6. Palanki konkurencinė aplinka	
2. 7. Kvalifikuoti darbuotojai	

15 pav. Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys mikro aplinkos veiksniai – vertikalioji matricos ašis

2.1. Patikimi partneriai

Užsienio prekyboje įmonės partneriu galima laikyti ne tik užsienio įmonę, iš kurios ji perka ar kuriai parduoda prekes, bet ir

banką, prekių transportavimo bei draudimo kompanijas. Visi šie partneriai turi tam tikrą rizikos faktorių, jog sandoris gali neįvykti.

2.2. Pakankamos apyvartinės lėšos

Šis veiksnys labai aktualus ir vidinėje rinkoje, tačiau tarptautiniuose sandoriuose jis įgauna dar didesnę reikšmę. Dideli atstumai tarp partnerių dažniausiai sąlygoja ilgesnį prekių pristatymo laiką, ir vienas iš partnerių dažniausiai yra priverstas finansuoti laiką tarp prekių išsiuntimo ir apmokėjimo už jas. Tokiu būdu vieno iš partnerių apyvartinės lėšos mažėja, o tai jo veiklos efektyvumo didėjimą apriboja. Nuo apyvartinių lėšų turėjimo priklauso ir įmonės likvidumas bei galimybė gauti finansinių institucijų pagalbą.

2.3. Geros kokybės produktas

Šis veiksnys aktualus tiek vidaus, tiek užsienio prekyboje, nes prekės ar paslaugos kokybė - vienas iš svarbiausių kriterijų, kuriuo remdamasis, vartotojas įsigyja prekę ar pasinaudoja paslauga. Užsienio prekyboje šis veiksnys dar reikšmingesnis, kadangi prekės keliauja daug tolesniais atstumais ir jų pažeidimo galimybė daug didesnė. Paslaugų importo atveju, pavyzdžiui, statybos darbų organizavimas kitoje šalyje, šio veiksnio vertinimas glaudžiai susijęs su garantiniu objekto aptarnavimu. Be to, galimas tiek prekių, tiek paslaugų eksportas/ importas kartu, pavyzdžiui, įrengimų pirkimas, montavimas bei garantinis aptarnavimas. Šiuo atveju galutinis produkto/ paslaugos vartotojas gali būti ir pati importuojanti įmonė.

2.4. Efektyvūs kaštai

Vidaus prekyboje kaštai apima darbuotojų atlyginimą, prekių transportavimą, komunalines paslaugas, palūkanas už paskolą ir t.t. Įmonės, prekiaujančios su užsienio partneriu, balanse atsiranda papildomų kaštų, susijusių su prekių draudimu, banko ar kito finansinio tarpininko paslaugų, susijusio su saugesniu atsiskaitymu, naudojimu. Be to, dėl tolimesnių atstumų didesni ir prekių transportavimo kaštai. Visus šiuos kaštus įmonė turi įvertinti, prieš sudarydama sutartį su užsienio partneriu, kadangi vėliau, išsiaiškinusi, jog kaštai per didelį ir dėl to atsisakiusi vykdyti sandorį, įmonė patirs nuostolių tiek dėl teismo išlaidų, tiek dėl įsipareigojimų bankui nevykdymo.

Kaštų mažumas - reliatyvi sąvoka. Didelės įmonės kaštai, palyginti su smulkios įmonės kaštais, gali atrodyti milžiniški, tačiau

šiuo atveju svarbiausia kaštų efektyvumas. Įmonė turi atsakyti į klausimą, ar visi patirti kaštai buvo naudojami tinkamam tikslui.

Šiame tyrime sąlygojančiu veiksmu laikomi pridėtiniai kaštai, kurie atsiranda įmonei įsijungus į užsienio prekybą.

2.5. Efektyvios marketingo pastangos

Šis veiksnys neatsiejamas nuo bet kokios įmonės veiklos. Įmonės užsienio prekybos tyrime marketingo veiklą galima būtų praplėsti, nagrinėjant ne tik užsienyje gaminamų prekių pristatymo vartotojams aspektus, bet ir įmonės, siekiančios užmegzti santykius su užsienio partneriais, savęs pateikimą užsienio įmonėms, potencialioms jos produkcijos pirkėjams / pardavėjams. Lietuvos įmonėms pastarasis veiksnys itin aktualus, ieškant patikimų užsienio partnerių tiek prekių importui, tiek eksportui. Dėl darbo apimties bei marketinginės veiksnio prigimties, jis į vertikaliąją matricos ašį neįtraukiamas.

2.6. Palanki konkurencinė aplinka

Šis veiksnys glaudžiai susijęs su konkrečios įmonės veiklos sritimi – vienoje šakoje konkurentų daugiau, kitoje gali būti mažiau. Konkurentų skaičius, jų siūlomų produktų asortimentas užsienio prekyboje dar didesnis. Siekdama savo produktą parduoti kitoje šalyje, įmonė turės nustatyti ir atitinkamą produkto kainą, kuri, prekei perėjus pro importuojančios, didmeninės bei mažmeninės prekybos įmones, vis dar būtų patraukli tos šalies vartotojams.

Dėl darbo apimties ir ne finansinės, bet labiau marketinginės veiksnio prigimties, mūsų darbe jis netiriamas.

2.7. Kvalifikuoti darbuotojai

Žmogiškųjų išteklių kokybė – vienas iš pagrindinių veiksnių, sąlygojančių bendrą įmonės veiklos efektyvumą. Užsienio prekyboje įmonės darbuotojų patirtis, mąstymas bei kvalifikacija turi būti orientuoti į produktyvių ryšių su užsienio šalyje esančiais partneriais palaikymu, kitos šalies papročių, teisinės sistemos suvokimu. Įmonės išipareigojimai užsienio partneriams nesibaigia aukščiausiojo lygio vadovų pasirašomomis sutartimis. Sutartis yra pradžia, nuo kurios atsakomybė paskirstoma visiems įmonės darbuotojams.

Nors šis veiksnys susijęs su tam tikra rizika, dėl darbo apimties ir labiau žmogiškųjų išteklių valdymo prigimties šiame darbe jis netiriamas.

4. 2. Kriterijų pagrindimas

4. 2. 1. Kriterijų analizės planas

Išskirtus kriterijus pagal jų tyrimo galimybę galima suskirstyti į tris rūšis:

- 1) tiriami kriterijai, susiję su bankų įtaka įmonės importo eksporto rizikos valdyme;
- 2) netiriami kriterijai, susiję su bankų įtaka įmonės importo eksporto rizikos valdyme;
- 3) netiriami hipotetiniai kriterijai, susiję su kitų institucijų bei makroaplinkos veiksnių įtaka įmonės užsienio prekybos valdyme.

Tiriami kriterijai matricoje paryškunami storesniu šriftu; netiriami kriterijai, susiję su bankų įtaka įmonės užsienio prekybos valdyme, matricoje rašomi storesniu pasvirusiu šriftu. Pastarieji kriterijai yra prioritentinė sritis būsimoje tyrimuose. Dėl darbo apimties bei nepakankamo teorinio pagrindo, apibūdinsime tik tiriamus bei netiriamus su bankų įtaka įmonės užsienio prekybos rizikos valdyme susijusius kriterijus.

Matricoje pateiktus efektyvios įmonės veiklos veiksnių bei rizikos rūšių sankirtoje suformuluotus kriterijus apibūdinsime ir analizuosime pagal tokį planą:

- pateiksime kriterijų bei trumpą jo pagrindimą;
- suformuluosime klausimus, atsakymai į kuriuos leis ištirti, ar šis kriterijus egzistuoja;
- numatysime atsakymo į kiekvieną klausimą gavimo būdą (tyrimo metodą);
- parinksime potencialius respondentus – bankų ar įmonių darbuotojus, kurie geriausiai gali atskleisti tiriamą kriterijų.

Pastaba: netiriami, su bankų įtaka įmonės užsienio prekybos rizikos valdyme susiję kriterijai analizuojami trumpiau – dėl darbo apimties pateikiamas tik jų apibūdinimas.

4. 2. 2. Kriterijų analizė

Kadangi teorinėje dalyje analizuojami įmonės veiklos efektyvumą sąlygojantys mikroaplinkos veiksniai, tiriami ir netiriami kriterijai, susiję su bankų įtaka įmonės užsienio prekybos rizikos valdyme, išskirti pradedant įmonės mikroaplinkos veiksniais vertikaliojoje matricos ašyje. Dėl sudėtingos matricos struktūros paveiksluose bus parodyta tik analizuojamų kriterijų vieta matricoje.

2.1.1. Kriterijus – korporacinės rizikos valdymas per informacijos šaltinius

Pradiniame užsienio partnerių bendravimo etape jie vienas kitu nepasitiki ir siekia kuo daugiau vienas apie kitą sužinoti. Kaip galimus informacijos apie užsienio partnerio finansinę padėtį šaltinius Wilsher (1995) pateikia banką bei kredito agentūras. Tiriama, ar bankai tokią paslaugą teikia, ar įmonės ja naudojasi, kokiais kitais keliais įmonės šią informaciją gauna.

Galimi klausimai:

Ar galite suteikti Lietuvos įmonėms informacijos apie jų užsienio partnerių finansinę padėtį?

Ar įmonės tokios informacijos iš Jūsų prašo?

Iš kokių šaltinių paprastai gaunate informaciją apie potencialaus užsienio partnerio finansinę padėtį? (iš banko; iš kredito agentūrų; iš kitų partnerių, esančių toje pačioje šalyje; iš paties užsienio partnerio; iš kitų šaltinių (nurodykite, kokių); jokios konkrečios informacijos apie užsienio partnerio finansinę padėtį neturime.)

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

2. 1. Patikimi partneriai

Potencialūs respondentai: importo eksporto įmonių darbuotojai, bankų darbuotojai.

Efektyviai įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Užsienio prekybos rizikos rūšys					
	1. Korporacinė rizika	2. Politinė ir naujų rinkų rizika	3. Vykdymo rizika	4. Pervežimo rizika	5. Valiutos kurso kitimo rizika	6. Palūkanų dydžio rizika
2. Mikroaplinkos veiksniai						
2.1. Patikimi partneriai	2.1.1. Korporacinės rizikos valdymas per informacijos šaltinius.	2.1.2. a) užsienio šalies politinės rizikos valdymas per informacijos šaltinius; b) užsienio šalies politinės ir ekonominės rizikos valdymas per atsiskaitymo būdus.	2.1.3a) vykdymo rizikos valdymas per atsiskaitymo būdus; b) vykdymo rizikos valdymas per bankų garantijas.		2.1.5.a) partnerio pasirinkimo priklausomybė nuo šalies valiutos kurso stabilumo; b) valiutos kurso svyravimo rizikos valdymo patikėjimas bankui.	2.1.6. Paskolos užsienio prekybai davėjo pasirinkimo kriterijai

Efektyviai įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Užsienio prekybos rizikos formos				
	7. Užstato rizika	8. Dokumentacijos rizika	9. Kainodaros rizika	10. Pinigų pervedimo rizika	11. Banko rizika
2. Mikroaplinkos veiksniai					
2.1. Patikimi partneriai		2.1.8. a) bankų pagalba tarptautinių atsiskaitymų dokumentams rengti; b) verslo partnerių žinios apie bankinius atsiskaitymus, garantijas bei tarptautinę sutartį.		2.1.10. Korespondentinio banko rizikos valdymas.	2.1.11. a) banko užsienio prekyboje pasirinkimo sąlygos ir kriterijai; b) banko krizės įtaka įmonės finansinei padėčiai bei patikimumui; c) naudojimosi kelių bankų paslaugomis ypatumai.

2. 1. 2. Kriterijai:

a) užsienio šalies politinės ekonominės rizikos valdymas per informacijos šaltinius;

b) užsienio šalies politinės ir ekonominės rizikos valdymas per atsiskaitymo metodus.

Užsienio šalies politinės ekonominės rizikos valdymas per informacijos šaltinius. Watson (1995) ir kitų autorių teigimu, bankai kaupia informaciją apie šalių politinę bei ekonominę padėtį ir įmonėms, norinčioms susirasti partnerį kokioje nors užsienio šalyje, gali suteikti informacijos apie politines-ekonomines sąlygas, galinčias trukdyti įgyvendinti sutarties sąlygas. Tiriama, ar Lietuvos bankai tokią paslaugą teikia, ar importo eksporto įmonės šia paslauga naudoja, iš kokių kitokių šaltinių jos gauna reikalingą informaciją.

Galimi klausimai:

Ar galite suteikti Lietuvos įmonėms informacijos apie šalies, kurioje yra jų potencialus užsienio partneris, politinę ekonominę padėtį?

Ar įmonės tokios informacijos iš Jūsų prašo?

Iš kokių šaltinių paprastai gaunate informaciją apie potencialaus užsienio partnerio šalies politinę ekonominę padėtį, galinčią įtakoti sandorio vykdymą? (iš banko; iš žiniasklaidos; iš kitų partnerių, esančių toje pačioje šalyje; iš paties užsienio partnerio; iš kitų šaltinių (nurodykite, kokių); tokia informacija nebuvo reikalinga).

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: importo eksporto įmonių darbuotojai, bankų darbuotojai.

Užsienio šalies politinės ir ekonominės rizikos valdymas per atsiskaitymo metodus. Šis kriterijus tiriamas, siekiant patvirtinti ar paneigti hipotezę, jog atsiskaitymo metodui su užsienio partneriu turi įtakos jo šalies politinė ir ekonominė padėtis, kuri gali įtakoti ir šalies bankų sistemos stabilumą. Šiam kriterijui ištirti šalys, remiantis Lietuvos statistikos metraščiu, suskirstomos į regionus. Sąlyginai šiuos regionus galima vadinti stabilios bei nestabilios politinės ekonominės padėties. Tiriama, su kokiais regionais Lietuvos įmonės dažniau atsiskaito, naudodamosi dokumentiniais akreditais bei dokumentiniais inkaso.

Galimi klausimai:

Su kokiame šalyse esančiais partneriais Jūsų klientai dažniausiai atsiskaito dokumentiniu akreditu ar dokumentiniu inkaso?

Su skirtingose šalyse esančiais partneriais atsiskaitote tokiais būdais (galite nurodyti kelis atsakymo variantus) (žr. 5 lent.)

5 lentelė. Atsiskaitymo būdai pagal regionus

Atsiskaitymo būdas	Regionas					
	Rytų Europa	Vakarų Europa	Šiaurės Amerika	Pietų Amerika	Azija	Afrika
1. a) prekes gaunate kartu su sąskaita, užmokate vėliau;						
b) prekes išsiunčiate kartu su sąskaita, apmokėjimą gaunate vėliau						
2. Konsignacija						
3. Dokumentiniu inkaso						
4. Dokumentiniu akreditu						
5. Išankstiniu apmokėjimu						
6. Kitu būdu (nurodykite, kokių)						

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: importo eksporto įmonių darbuotojai, bankų darbuotojai.

2.1.3. Kriterijai:

- a) vykdymo rizikos valdymas per atsiskaitymo metodus;
- b) vykdymo rizikos valdymas per bankų garantijas.

Vykdymo rizikos valdymas per atsiskaitymo metodus. Šis kriterijus tiesiogiai susijęs su priežastimis, kodėl įmonė pasirenka atsiskaitymo per bankus metodus. Tiriama, dėl kokių priežasčių Lietuvos įmonės su užsienio partneriais atsiskaito vienu ar kitu būdu.

Galimi klausimai:

Kaip apibūdintumėte įmones, kurios su užsienio partneriais atsiskaito dokumentinio akredityvo/ dokumentinio inkaso metodu?

Kas buvo atsiskaitymo metodo su užsienio partneriu pasirinkimo iniciatorius? (žr. 6 lent.)

6 lentelė. Atsiskaitymo būdo su užsienio partneriu pasirinkimo iniciatorius

Atsiskaitymo būdas	Iniciatorius			
	Jūsų įmonė	Užsienio partneris	Bankas	Kitas
1. a) prekes gaunate kartu su sąskaita, užmokate vėliau;				
b) prekes išsiunčiate kartus su sąskaita, apmokėjimą gaunate vėliau				
2. Konsignacija				
3. Dokumentiniu inkaso				
4. Dokumentiniu akredityvu				
5. Išankstiniu apmokėjimu				
6. Kitu būdu				

Kas lėmė tokio atsiskaitymo būdo su užsienio partneriais pasirinkimą? (žr. 7 lent.)

7 lentelė. Atsiskaitymo būdo su užsienio partneriais pasirinkimo veiksniai

Atsiskaitymo būdas	Atsiskaitymo būdo pasirinkimo veiksniai					
	Nepasitikėjimas užsienio partneriu	Užsienio partnerio nepasitikėjimas	Nepasitikėjimas banku	Dideli bankų paslaugų kaštai	Poreikis apyvartinėms lėšoms	Kiti (nurodykite)
1. a) prekes gaunate kartu su sąskaita, užmokate vėliau;						
b) prekes išsiunčiate kartus su sąskaita, apmokėjimą gaunate vėliau						
2. Konsignacija						
3. Dokumentiniu inkaso						
4. Dokumentiniu akredityvu						
5. Išankstiniu apmokėjimu						
6. Kitu būdu						

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: bankų darbuotojai, importo eksporto įmonių darbuotojai.

Vykdymo rizikos valdymas per bankų garantijas. Tiriama, ar Lietuvos įmonės naudojami tokie bankų paslaugomis kaip pasiūlymo, vykdymo, kokybės, apmokėjimo ir kitos banko garantijos, kurios papildomai apdraudžia jas nuo įsipareigojimų nevykdymo.

Galimi klausimai:

Kokias garantijas dažniausiai prašo suteikti Jūsų verslo klientai, prekiaujantys su užsienio įmonėmis?

Su kokiomis bankų garantijomis esate susidūrę, prekiaudami su užsienio partneriais nurodytuose regionuose? (galite pažymėti keletą variantų) (žr. 8 lent.)

8 lentelė. Bankų garantijos užsienio prekyboje

Garantija	Regionas					
	Rytų Europa	Vakarų Europa	Šiaurės Amerika	Pietų Amerika	Azija	Afrika
1. Pasiūlymo garantija						
2. Vykdyto garantija						
3. Avanso garantija						
4. Kokybės arba atidėtos sumos						
5. Apmokėjimo garantija						
6. Muitinės garantija						
7. Kita						

Tyrimo metodai: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: bankų darbuotojai, importo eksporto įmonių darbuotojai.

2.1.5. Kriterijai:

a) partnerio pasirinkimo priklausomybė nuo šalies valiutos kurso stabilumo;

b) valiutos kurso svyravimo rizikos valdymo patikėjimas bankui.

Partnerio pasirinkimo priklausomybė nuo šalies valiutos kurso stabilumo. Galima tyrimų sritis – kokią įtaką Lietuvos įmonėms, besiruošiančioms prekiauti su užsienio partneriais daro jų šalių valiutų kurso kitimas, ar įmonės tai laiko vienu iš sandorio sudarymą ribojančių faktorių.

Valiutos kurso svyravimo rizikos valdymo patikėjimas bankui. Potenciali tyrimų sritis – ar Lietuvos bankuose sukurtas valiutos kurso kitimo valdymo mechanizmas; jei taip, ar įmonės juo

naudojasi; jei ne, dėl kokių priežasčių; kokią įtaką tai daro Lietuvos užsienio prekybai makrolygmenyje.

2.1.6 Kriterijus

Paskolos užsienio prekybai davėjo pasirinkimo kriterijai. Tai galima tolesnių tyrimų sritis – Lietuvos įmonių, dalyvaujančių užsienio prekyboje, finansavimo alternatyvos, jų trūkumų ir privalumų vertinimas.

2.1.8 Kriterijai:

a) bankų pagalba tarptautinių atsiskaitymų dokumentacijos ruošime;

c) verslo partnerių žinios apie dokumentinius atsiskaitymus, vekselius, banko garantijas.

Bankų pagalba rengiant tarptautinių atsiskaitymų dokumentaciją. Tirama, kokį vaidmenį bankai vaidina Lietuvos įmonių užsienio prekybos dokumentacijos ruošime; kokiais kitais pagalbinkais įmonės naudojasi, ruošdamos tarptautinio sandorio dokumentaciją.

Galimi klausimai:

Ar dažnai verslo klientai prašo, jog dokumentiniam akreditivui ar dokumentiniam inkaso reikalingus dokumentus užpildytų banko darbuotojai?

Kas Jūsų įmonei padėjo parengti tarptautinio sandorio dokumentaciją (kontraktą, prašymą išleisti dokumentinį akreditivą ir pan.)?(nepriklausomi konsultantai; bankas; dokumentus parengėme patys; kita)

Tyrimo metodai: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: bankų darbuotojai, importo eksporto įmonių darbuotojai.

Verslo partnerių žinios apie dokumentinius atsiskaitymus, vekselius, banko garantijas. Tirama, ar Lietuvos užsienio prekybos įmonių darbuotojai pakankamai kompetentingi bankų teikiamų paslaugų srityje, kadangi jų žinių trūkumas bei nepakankamas banko informacijos teikimas gali lemti netinkamo atsiskaitymo būdo su užsienio partneriais pasirinkimą.

Galimi klausimai

Ar dažnai verslo klientai prašo informacijos apie vekselius, dokumentinį akreditivą ar dokumentinį inkaso?

Ar žinote šių atsiskaitymų metodų per banką bei banko garantijos veikimo mechanizmus, privalumus ir trūkumus? (žr. 9 lent.)

9 lentelė. Banko teikiamų paslaugų žinojimas

Banko paslauga	Taip, labai gerai	Taip, tačiau miglotai	Esu apie tai girdėjęs	Nežinau
1. Atsiskaitymas čekiais				
2. Atsiskaitymas vekseliais				
3. Dokumentinis inkaso				
4. Dokumentinis akreditivas				
5. Banko garantijos				

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: bankų darbuotojai, importo eksporto įmonių darbuotojai.

2.1.10. Kriterijus korespondentinio banko rizikos valdymas

Galima būsimųjų tyrimų, bet ne iš įmonės, o iš banko pozicijų sritis – korespondentinio banko pasirinkimo kriterijai, potencialios jo rizikos valdymas bei korespondentinio banko išsipareigojimų neįvykdymo įtaka vidinio šalies banko ir jo kliento santykiams.

2.1.11. Kriterijai:

- a) banko užsienio prekyboje pasirinkimo sąlygos ir kriterijai;
- b) banko krizės įtaka įmonės finansinei padėčiai bei patikimumui;
- c) naudojimosi kelių bankų paslaugomis ypatumai.

Banko užsienio prekyboje pasirinkimo sąlygos ir kriterijai. Pasak Wilsher (1995) vienas iš banko rizikos valdymo būdų – išsamios informacijos apie banko veiklą žinojimas, jo patirtis užsienio prekybos finansavime bei atsiskaitymo metoduose. Tiriama, kokie veiksniai lemia

Lietuvos importo eksporto įmonių banko pasirinkimą atsiskaitymams su užsienio partneriais. Šis kriterijus buvo papildomai suformuluotas po interviu su Mažeikių Vilniaus bei Valstybinio taupomojo banko skyrių darbuotojais, kurie leido iškelti hipotezę, jog atsiskaitymams su užsienio partneriais įmonės linkusios pasirinkti didesnę patirtį užsienio prekybos atsiskaitymuose turinčius bankus.

Galimi klausimai:

Kas lėmė Jūsų banko, per kurį atsiskaitote su užsienio partneriu, pasirinkimą? (geras banko įvaizdis; tvirta banko finansinė padėtis; banko patirtis tarptautiniuose atsiskaitymuose; palankūs mokesčiai už banko paslaugas; išsamios informacijos apie užsienio šalis/partnerius teikimas; ilgalaikiai ryšiai su banku vidinėje rinkoje; kita (nurodykite))

Tyrimo metodai: anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: importo eksporto įmonių darbuotojai.

Banko krizės įtaka įmonės finansinei padėčiai bei patikimumui. Galima tyrimų sritis – įtaka, kurią Lietuvos įmonėms padarė bankų krizė bei, kita vertus, banko krizės priklausomybė nuo jos klienčių įmonių finansinio patikimumo.

Naudojimosi kelių bankų paslaugomis ypatumai. Pasak Wilsher (1995), kitas banko rizikos valdymo būdas – naudojimas daugiau nei vieno banko paslaugomis. Potenciali tyrimų sritis – Lietuvos įmonių prioritetai bankų atžvilgiu, tendencijos būti daugiau nei vieno banko klientais, su tuo susiję privalumai ir trūkumai. Be to, tiriant šį kriterijų, galima būtų išanalizuoti ir tiesioginius Lietuvos įmonių ryšius su užsienio bankais, atsiskaitymo su užsienio partneriais tendencijas per užsienio bankus. Šį kriterijų, be R. Wilsher, paskatino suformuluoti ir vienos iš didžiausių Lietuvos vaistų gamybos įmonių ekonomikos direktorius, informavęs, jog atsiskaitymams su Vakarų Europoje esančiais partneriais jų įmonė naudoja užsienio banko paslaugomis, vidaus atsiskaitymuose ir santykiuose su Rytų Europos šalimis – Vilniaus banko paslaugomis.

2. 2. Pakankamos apyvartinės lėšos

Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Užsienio prekybos rizikos rūšys					
	1. Korporacinė rizika	2. Politinė ir naujų rinkų rizika	3. Vykdyto rizika	4. Pervežimo rizika	5. Valiutos kurso kitimo rizika	6. Palūkanų dydžio rizika
2. Mikroaplinkos veiksniai						
2. 2. Pakankamos apyvartinės lėšos	2. 2. 1. Atsiskaitymo metodo pasirinkimo priklausomybė nuo užsienio partnerių apyvartinių lėšų dydžio					

Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Užsienio prekybos rizikos formos				
	7. Užstato rizika	8. Dokumentacijos rizika	9. Kainodaros rizika	10. Pinigų pervedimo rizika	11. Banko rizika
2. Mikroaplinkos veiksniai					
2. 2. Pakankamos apyvartinės lėšos	2. 2. 11. Trumpalaikio banko kredito apyvartinės lėšoms gauti naudojimas				

17 pav. Mikroaplinkos lygio veiksnys – pakankamos apyvartinės lėšos

2.2.1. Kriterijus – atsiskaitymo metodo pasirinkimo priklausomybė nuo partnerių apyvartinių lėšų dydžio

Viena iš sąlygų, lemiančių atsiskaitymo metodo pasirinkimą – apyvartinių lėšų turėjimas.

Tiriama, ar Lietuvos įmonių atsiskaitymo metodo pasirinkimas priklauso nuo jų apyvartinių lėšų dydžio. Dėl darbo apimtys

apyvartinės lėšos išskiriamos kaip vienas iš atsiskaitymo metodo pasirinkimo kriterijų (žr. 2.1.3 kriterijaus klausimus) bei įtraukiamas atskiras klausimas apie įmonės apyvartinių lėšų dydį. Įmonė, kurios apyvarta yra iki 500 tūkst. Lt laikoma maža įmone; nuo 500 tūkst. iki 10 mln. Lt – vidutine, daugiau kaip 10 mln. Lt – didele.

Galimi klausimai:

Kas lėmė atsiskaitymo metodo su užsienio partneriais pasirinkimą? (žr. 2.1.3 kriterijaus klausimus)

Jūsų įmonės metinė apyvarta yra: iki 500 tūkst. Lt; nuo 500 tūkst. iki 10 mln. Lt; daugiau kaip 10 mln. Lt.

Tyrimo metodas: anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: importo eksporto įmonių darbuotojai.

2.2.11. Kriterijus – trumpalaikio banko kredito apyvartinės lėšoms gauti naudojimas

Jeigu įmonių užsienio partneriai reikalauja apmokėti už prekes iš anksto arba jei įmonė didelę dalį savo prekių / produkcijos turi parduoti atvira sąskaita arba konsignacijos pagrindais, jai pradeda trūkti apyvartinių lėšų. Galima tyrimų sritis – Lietuvos importo eksporto įmonių naudojimas trumpalaikiais banko kreditais, jų naudojimo privalumai ir trūkumai, bankų teikiamos alternatyvos bei galimų alternatyvių trumpalaikio kredito teikėjų įvertinimas.

2. 3. Geros kokybės prekė / produktas

Efektyvią įmonės veiklą sąlygojantys veiksniai	Užsienio prekybos rizikos rūšys					
	1. Korporacinė rizika	2. Politinė ir naujų rinkų rizika	3. Vykdyto rizika	4. Pervežimo rizika	5. Valiutos kurso kitimo rizika	6. Palūkanų dydžio rizika
2. Mikroaplinkos veiksniai						
2. 3. Geros kokybės prekė			2. 3. 3. b) prekių ir paslaugų kokybės rizikos valdymas per bankų garantijas			

18 pav. Mikroaplinkos lygio veiksnys – geros kokybės prekė

2.3.3. Kriterijus:

b) prekių ir paslaugų kokybės rizikos valdymas per bankų garantijas.

Vienas iš būdų užtikrinti, jog gausimos prekės ar atliksimos paslaugos atitiks sutartyje numatytas sąlygas - pareikalauti pardavėjo ar paslaugų teikėjo gauti iš banko kokybės, garantinio aptarnavimo ar atidėtos sumos garantiją. Tiriama, ar Lietuvos importo eksporto įmonės su tokiais garantijomis yra susidūrusios praktinėje veikloje, ar šių garantijų pageidauja suteikti iš bankų.

Galimi klausimai:

Kokias garantijas dažniausiai prašo suteikti Jūsų verslo klientai, prekiaujantys su užsienio įmonėmis?

Su kokiomis bankų garantijomis esate susidūrę, prekiaudami su užsienio partneriais nurodytuose regionuose? (žr. 2.1.3. Kriterijai)

Tyrimo metodas: interviu, anketinė apklausa.

Potencialūs respondentai: bankų darbuotojai, importo eksporto įmonių darbuotojai.

4. 3. Tyrimo vykdymas

Tyrimo etapai. Kadangi didžioji dalis naudotos literatūros – užsienio autorių leidiniai, grynai teoriniai darbai, prieš tiriant įmones, buvo reikalinga išsiaiškinti Lietuvos bankų veiklą užsienio prekybos rizikos valdyme. Tyrimas buvo dalinamas į du etapus. Pirmajame etape siekta išsiaiškinti, kokias rizikos valdymo formas įmonėms siūlo du Lietuvos bankai – Lietuvos taupomasis bei Vilniaus bankas. Viena vertus, šie bankai buvo pasirinkti atsitiktinai. Kita vertus, jų pasirinkimą sąlygojo ir tokios priežastys, kaip:

- viena iš darbo atlikėjų yra šių abiejų bankų klientė. Tai lėmė palankesnę bankų darbuotojų požiūrį į tyrimą;
- Vilniaus bankas pirmasis Lietuvoje pradėjo siūlyti atsitiktinai paslaugas dokumentiniais akredityvais;
- Lietuvos taupomojo banko skyrius Mažeikiuose dokumentinių atsitiktinai paslaugų neteikia, o Vilniaus bankas teikia. Norėta išsiaiškinti, kodėl.

Pirmajame etape buvo naudojamas interviu su šių bankų Kauno bei Mažeikių filialų darbuotojais metodas ir bankų dokumentų, jų informacinės medžiagos verslo klientams analizė.

Antrojo tyrimo etapo tikslas – nustatyti Lietuvos įmonių, dalyvaujančių užsienio prekyboje, žinomus ir naudojamus atsiskaitymo su užsienio partneriais metodus, jų taikymo ypatybes bei įmonių naudojimąsi tokiais bankų paslaugomis kaip garantijos. Be to, buvo aiškinamasi, ar įmonės naudojasi bankais kaip informacijos šaltiniu apie užsienio partnerio finansinę padėtį ir užsienio šalies politinę-ekonominę situaciją. Šiame etape buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Be to, daugelį anketų įmonių darbuotojams pateikė pačios tyrėjos tiesiogiai, todėl be struktūrizuotų atsakymų į klausimus jos gavo ir tam tikrų komentarų, kurie leido suformuluoti prioritetines būsimųjų tyrimų sritis.

Tyrimo rūšis. Dėl darbo apimties buvo atliekamas žvalgomasis tyrimas, t. y., įmonės pasirinktos atsitiktinai. Jos turėjo atitikti vienintelį kriterijų - kažką importuoti ar eksportuoti, nepriklausomai nuo to, ar jos yra gamintojos ar prekybinės įmonės. Tai buvo daroma dėl to, kad nemažai Lietuvos gamintojų patys organizuoja savo produkcijos pardavimą užsienio šalyse esantiems partneriams ar pačios tiesiogiai ieško žaliavų ar įrengimų ir perka jas ne iš Lietuvoje esančių tarpininkų, bet tiesiogiai iš kitose šalyse esančių įmonių.

Iš viso buvo apklaustos 26 įmonės. 16 iš jų yra Kaune, 10 – Mažeikiuose. Tirtas įmones pagal jų veiklą užsienio prekyboje galima suskirstyti į tris rūšis: iš 26 įmonių, importo įmonės sudarė 62 proc., eksporto – 12 proc., importo ir eksporto – 26 proc.

Tyrimo problemos. Pagrindinė problema, su kuria susidūrė tyrėjos, ta, jog įmonių darbuotojai labai nenoriai dalyvavo tyrime. Į anketose pateiktus klausimus turėjo atsakyti ne eiliniai įmonių darbuotojai, bet tie, kurie formuoja įmonės veiklą bei priima galutinius finansinius sprendimus. Taigi tikslinių respondentų grupę sudarė įmonių vadovai, finansų skyriaus direktoriai ar vyriausieji finansininkai. Vien iš anketos įžangos ir tyrimo temos formuluotės daugeliui iš jų susidarydavo įspūdis, jog teks atskleisti įmonės komercines paslaptis. Kad juos įtikintų, jog taip nėra, tyrėjos įdėjo nemažai pastangų. Būtent dėl šios priežasties buvo apklausta santykinai nedaug įmonių.

Didžioji atsitiktinai parinktų įmonių dalis buvo importo įmonės. Taip atsitiko dėl to, jog didelė dalis eksporto įmonių yra didelės įmonės,

o importo – vidutinės, jų yra daugiau. Nors Lietuvos užsienio prekybos balansas neigiamas, vis tik tirtų importo bei eksporto įmonių santykis per didelis. Todėl išvados, susijusios su eksporto įmonių užsienio prekybos rizikos valdymu gali būti ne visiškai atitinkančios realią padėtį. Reikalingas gilesnis eksporto įmonių tyrimas.

Kitos problemos susijusios su tyrimo anketa. Viena iš jų ta, jog tyrėjos nenumatė, kad įmonė gali ir importuoti, ir eksportuoti prekes. Dėl šios priežasties importo eksporto įmonių darbuotojai pildė dvi anketas – vienoje nurodydavo atsiskaitymo sąlygas importo atveju, kitoje – eksporto, tačiau klausimai apie žinias, banko pasirinkimo kriterijus bei įmonės apyvartą ir buvimo vietą dubliavosi. Analizuojant įmonių atsiskaitymo metodus bei bankų garantijų naudojimą, importo eksporto įmonė, siekiant supaprastinti duomenų apdorojimą, buvo traktuojama kaip dvi atskiros įmonės: viena – importo, kita – eksporto. Atliekant banko pasirinkimo kriterijų bei žinių apie banko paslaugas užsienio prekyboje, tokia įmonė jau buvo traktuojama kaip vientisa. Dėl šios priežasties tyrimo rezultatų tikslumas taip pat galėjo nukentėti.

Kadangi atsiskaitymo būdo pasirinkimui didelės įtakos turi ir perkamų / parduodamų prekių / produktų pobūdis, į anketą buvo įtrauktas ir klausimas apie prekių grupes, kurias įmonės importuoja / eksportuoja. Kadangi tyrimas žvalgomas ir įmonių apklausta nedaug bei jų veiklos sritys pačios įvairiausios, apibendrinimų šioje srityje po žvalgomojo tyrimo daryti negalima. Tam reikalinga atlikti didesnę ir gilesnę tyrimą.

Į anketą buvo įtrauktas ir klausimas apie įmonės buvimo vietą (Kaune arba Mažeikiuose). Šis klausimas buvo įtrauktas ir tyrimas buvo atliekamas dviejuose miestuose dėl to, kad po interviu su LTB Mažeikių skyriaus darbuotoju buvo iškelta hipotezė, jog didesniuose miestuose įmonės geriau žino apie dokumentinius atsiskaitymus ir banko garantijas ir dažniau juos taiko nei mažuose miestuose. Tačiau atliekant anketų analizę, buvo išsiaiškinta, jog miesto dydis tam įtakos nedarė. Buvo prieita prie išvados, jog tai, kad bankas neteikia kokių nors paslaugų, teikdamas, jog joms nėra paklausos, yra ne miesto ar rajono, bet paties banko problema.

Kitos problemos susijusios su konkrečių kriterijų tyrimu, jos bus aptartos juos analizuojant.

3 PRIEDAS

KURŠINIO DARBO TITULINIO LAPO PAVYZDYS

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS VERSLO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKOS VALDYMAS Tarptautinių finansinių atsiskaitymų kursinis darbas

Vadovė
(parašas) doc. dr. I. Matulaitienė
2006 03

Atliko :
SM 0/4 gr. stud.
(parašas) A. Arauskas
SM 0/3 gr. stud.
(parašas) R. Malakaitė
2006 03 29

4 PRIEDAS

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO PIRMOJO TITULINIO
LAPO PAVYZDYS

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Neringa Danaitienė

BANKŲ VAIDMUO ĮMONĖS IMPORTO IR EKSPORTO
RIZIKOS VALDYME

Magistro darbas

Vadovė
doc. dr. I. Matienė

KAUNAS, 2006

5 PRIEDAS

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO ANTROJO TITULINIO
LAPO PAVYZDYS

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

BANKŲ VAIDMUO ĮMONĖS IMPORTO IR EKSPORTO
RIZIKOS VALDYME

Verslo administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62103S137

Konsultantas
LTB Mažeikių skyriaus
akreditavimo poskyrio
ekonomistas
(parašas) R. Laumakas
2006 05

Recenzentas
(parašas) doc. dr. P. Mieliauskas
2006 05

Vadovė
(parašas) doc. dr. I. Matienė
2006 05

Atliko
SMB 2/1 gr. stud.
(parašas) N. Danaitienė
2006 05 10

KAUNAS, 2006

6 PRIEDAS

**BAKALAURO BAIGIAMOJO DARBO PIRMOJO
TITULINIO LAPO PAVYZDYS**

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Nerijus Daniulaitis

BANKŲ RIZIKOS VALDYMAS

Bakalauro darbas

**Vadovas
asist. J. Matulaitis**

7 PRIEDAS

**BAKALAURO BAIGIAMOJO DARBO ANTROJO
TITULINIO LAPO PAVYZDYS**

**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

BANKŲ RIZIKOS VALDYMAS

**Verslo administravimo bakalauro baigiamasis darbas
Studijų programa 61203S115**

**Konsultantas
KTU Ekonomikos ir vadybos
fakulteto Finansų katedros
(parašas) doc. dr. R. Lamakas
2006 05**

**Recenzentė
Strateginio valdymo
katedros doktorantė
(parašas) J. Petraitienė
2006 05**

**Vadovas
(parašas) asist. J. Matulaitis
2006 05**

**Atliko
SM 0/4 gr. stud.
(parašas) N. Daniulaitis
2006 05 10**

8 PRIEDAS

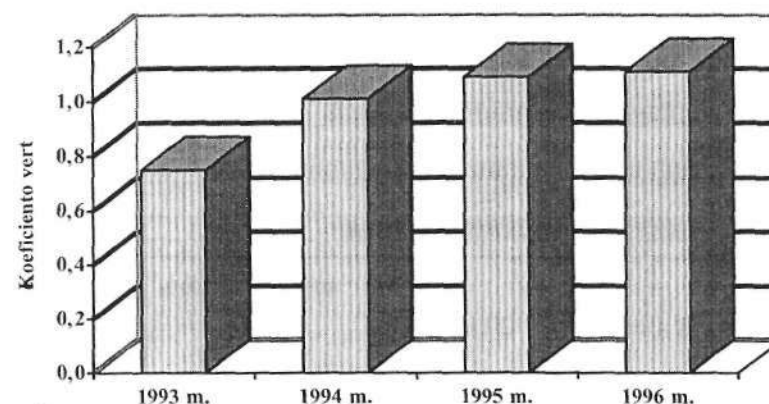
STUDIJŲ DARBO TURINIO PAVYZDYS

TURINYS

IŽANGA	6
1. UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKA	8
2. BANKŲ VAIDMUO UŽSIENIO PREKYBOS ATSIKAITYMŲ RIZIKOS VALDYME	13
2.1. Pagrindiniai užsienio prekybos atsiskaitymo metodai...	14
2.2. Užsienio prekybos dokumentai.....	16
2.3. Atsiskaitymo metodai be tiesioginės bankų įtakos.....	18
2.4. Atsiskaitymo metodai tarpininkaujant bankui.....	22
3. UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKOS VALDYMAS PER BANKŲ GARANTIJAS	31
4. BANKŲ VAIDMENS UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKOS VALDYME TYRIMO METODIKOS PAGRINDIMAS	38
5. UŽSIENIO PREKYBOS RIZIKOS VALDYMO TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	46
IŠVADOS	55
LITERATŪRA	58
PRIEDAI	61

9 PRIEDAS

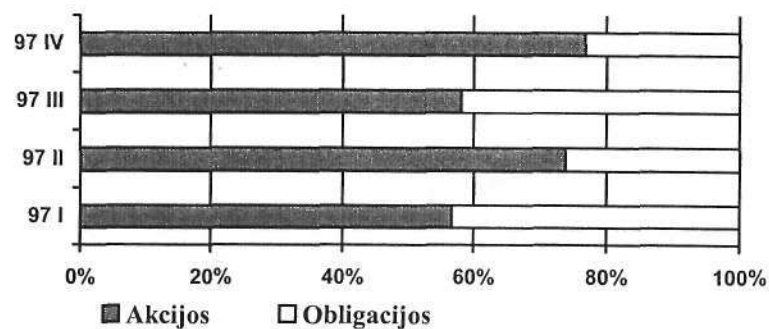
STULPELINĖS DIAGRAMOS PAVYZDYS

Pav. Įmonės einamojo mokumo dinamika 1993–1996 metais

10 PRIEDAS

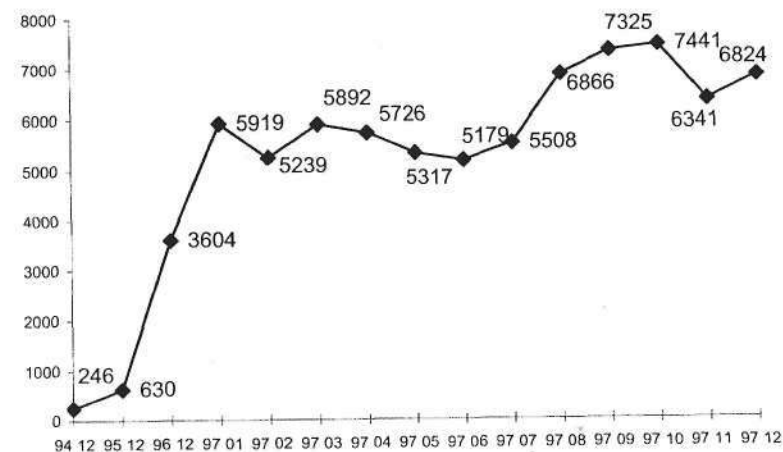
JUOSTINĖS DIAGRAMOS PAVYZDYS

Pav. Akcijų ir obligacijų apyvartos Lietuvos nacionalinėje vertybinių popierių biržoje struktūra 1997 m. I–IV ketvirčiuose (nurodyti šaltinį ir puslapį)

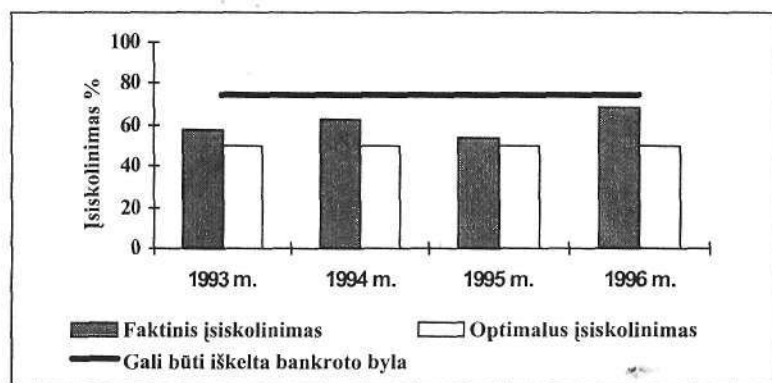
11 PRIEDAS

LINIJINĖS DIAGRAMOS PAVYZDYS

Pav. Akcijų kapitalizacija, mln.Lt, 1994–1995 m. (nurodyti šaltinį ir puslapį)

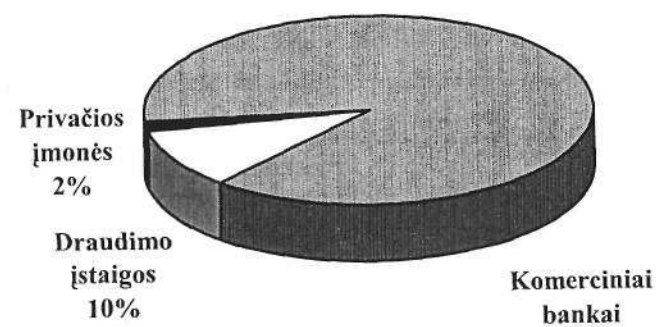
12 PRIEDAS

LINIJINĖS IR STULPELINĖS DIAGRAMŲ DERINIMO
PAVYZDYS

Pav. Įmonės įsiskolinimo pokyčiai 1993–1996 metais, %

13 PRIEDAS

SEKTORINĖS DIAGRAMOS PAVYZDYS

Pav. Investuotojų į akcijas rezidentų struktūra 1997 m. IV ketvirtį
(nurodyti šaltinį ir puslapį)

14 PRIEDAS

MAGISTRANTO MOKSLO TIRIAMOJO DARBO PROGRAMOS
PAVYZDYS
KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO MAGISTRANTO
MOKSLO TIRIAMOJO DARBO PROGRAMA

Magistrantas _____ Tel. _____
(vardas, pavardė)

Magistrantūros trukmė nuo 200.... m. iki 200.... m.

TEMA _____
Vadovas _____
(vardas, pavardė, mokslinis laipsnis, pedagoginis vardas, darbovietė, telefonas)

Darbo anotacija:

Tikslas: _____
Uždaviniai: _____

Medžiaga ir metodai: _____

Laukiami rezultatai: _____

Mokslo tiriamojo darbo planas

Semestras (data)	Užduotys
M1	
M2	
M3	
M4	

Magistrantas _____ Vadovas _____
(parašas) (parašas)

Verslo administravimo magistrantūros kvalifikacinės komisijos išvada:
Kvalifikacinė komisija: _____
Pavardė Parašas

Pirmininkas _____

Nariai: _____

Kvalifikacinės komisijos posėdžio data _____

15 PRIEDAS

MAGISTRANTO MOKSLO TIRIAMOJO DARBO
SEMESTRO ATASKAITOS PAVYZDYS
KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
VERSLO ADMINISTRAVIMO MAGISTRANTO
MOKSLO TIRIAMOJO DARBO
2001/2002 m.m.....semestro
ATASKAITA

Magistrantas _____ Tel. _____
(vardas, pavardė)

TEMA _____

Vadovas _____
(vardas, pavardė, mokslinis laipsnis, pedagoginis vardas, darbovietė, telefonas)

Atlikto mokslo tiriamojo darbo anotacija:

Pedagoginis darbas (norma 60 val.) Modulis: _____

Atliktas darbas: _____

Atsakingo dėstytojo parašas _____

Magistranto parašas _____

Darbo įvertinimas:

Vadovo parašas _____

Magistrantūros kvalifikacinės
komisijos išvada: _____

Kvalifikacinė komisija:
Pirmininkas _____

Nariai: _____

Kvalifikacinės komisijos posėdžio data _____

Pavardė _____

Parašas _____